

**УЛСЫН ТЭМДЭГТИЙН ХУРААМЖИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ БА АРХИ СОГТУУРУУЛАХ
УНДААНЫ ХУДАЛДАА, АРХИДАН СОГТУУРАХТАЙ ТЭМЦЭХ АСУУДЛААРХИ
СУДАЛГАА, БУСАД ОРНЫ ТУРШЛАГА**

*Ц. Норовдондог (Ph.D), Ц. Батбаяр, Ц. Батдорж, Г. Билгээ,
Г. Гэрэл, Ч. Онончимэг, Ц. Элбэгзаяа*

СЭДВИЙН АГУУЛГА

Оршил

Судалгааны дүгнэлт

Нэг. Тэмдэгтийн хураамжийн хууль зүйн агуулга, үндэслэл, тодорхойлолт

Хоёр. Монгол Улсын төсөвт тэмдэгтийн хураамжаас төвлөрүүлсэн орлогын судалгаа

Гурав. Бусад орнуудын Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хууль, тогтоомжийн талаархи харьцуулсан судалгаа

3.1 БНХАУ

3.2 Сингапур улс

3.3 Ирланд улс

Дөрөв. Архидан согтуурахтай тэмцэх талаарх зарим орны туршлага, хэрэгжүүлж буй бодлого

4.1 Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын Европ дахь салбар

4.2 Ирланд улс

4.3 ДЭМБ-ын Номхон далайн бүс нутгийн салбар

4.4 Шинэ Зеланд

4.5 БНХАУ

Тав. Хатуулаг өндөртэй архины татварыг нэмэх байдлаар өндөр үнэтэй болгох, хатуулаг багатай архи, согтууруулах ундааны үйлдвэрлэлийг дэмжих талаар авсан бодлогын арга хэмжээ

5.1. Архины татварын өнөөгийн байдал

1.2 Архины татварын талаарх Олон Улсын туршлага

- Франц Улс

- Их Британи

- ХБНГУ

- ОХУ

Зургаа Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулийн хүрээнд аймаг, нийслэлийн Засаг дарга болон төрийн байгууллагуудаас олгож буй тусгай зөвшөөрлийн жагсаалт

Ашигласан материалын жагсаалт

Хавсралт

* * *

ОРШИЛ

Улсын Их Хурлын гишүүн Д.Тэрбишдагва, Д.Ганхуяг нарын захиалгаар 2010 онд батлагдсан “Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай” хуульд холбогдуулан

- “Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай” хуулийн хууль зүйн агуулга, тодорхойлолт, бусад орны туршлага, олгож буй тусгай зөвшөөрлийн төрлүүд,
- “Олон Улсын хэмжээнд хэрэгжүүлж буй архи согтууруулах ундааны худалдааны хэлбэр, архидалттай тэмцэж буй туршлага” сэдвийн хүрээнд судалгааг УИХ-ын ТГ-ын Судалгааны төвийн Макро эдийн засгийн салбарын судлаачид гүйцэтгэлээ.

Судалгааны бүтэц

1-р бүлэгт “Улсын тэмдэгтийн хураамж”-ийн хууль зүйн агуулга, тодорхойлолт болон зарим орны тэмдэгтийн хураамжийн эрх зүйн зохицуулалт, тэмдэгтийн хураамжийн төрөл, хувь хэмжээний талаархи мэдээллийг харьцуулан судаллаа.

2-р бүлэгт Улсын тэмдэгтийн хураамжаас улсын төсөвт төвлөрүүлсэн орлогын талаархи мэдээллийг дэлгэрэнгүй байдлаар гаргахыг зорьж холбогдох яам, газарт албан бичгийг хүргүүлсэн.

Гэвч Сангийн яам болон Татварын Ерөнхий газраас 1993 онд батлагдсан хуулийн хүрээнд тэмдэгтийн хураамжийн орлогыг үйлчилгээний төрөл тус бүрээр гаргадаггүй байсан ба 2010 онд батлагдсан хуулийн дагуу 2011 оны 3 дугаар улирлаас эхлэн тэмдэгтийн хураамжийн үйлчилгээний төрөл тус бүрээр гаргах боломжтой болно гэсэн хариу ирүүлсэн. /Тоотыг хавсаргав/

Иймд Улсын төсвийн гүйцэтгэлд тулгуурлан 2002 - 2010 онд тэмдэгтийн хураамжаас Улсын төсөвт төвлөрүүлсэн орлогын динамик судалгаа, өсөлт бууралт, хуулиар тогтоосон тэмдэгтийн хураамжийн төрлүүд, тэмдэгтийн хураамж төлөгч ба тэмдэгтийн хураамж ногдуулах үйлчилгээний төрлүүд зэргийг харьцуулан судалсан болно.

3-р бүлэгт “Тэмдэгтийн хураамж”-ийн талаархи бусад орнуудын туршлага, эрх зүйн зохицуулалтыг харьцуулан судлав. Судалгаанд БНХАУ, Сингапур улс, Ирланд улсыг тус тус хамруулав.

4-р бүлэгт Улсын хэмжээнд архи согтууруулах ундааны худалдаа, архидалттай хэрхэн тэмцэж байгаа туршлага, хатуулаг өндөртэй архины татварын ногдуулалт, бусад орнуудын туршлагыг харьцуулан судлав. Мөн төгсгөлд нь, Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулийн хүрээнд төрийн захиргааны байгууллага болон аймаг нийслэлийн Засаг даргаас олгож буй тусгай зөвшөөрөл, зөвшөөрлүүдийн жагсаалтийг лавлагаа мэдээлэл хэлбэрээр төрөлжүүлэн хавсаргав.

Эх сурвалж

Судалгаанд 1993 болон 2010 онд батлагдсан Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хууль, Аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хууль тогтоомжууд, УИХ-ын болон Засгийн газрын тогтоолууд, холбогдох яам, агентлагийн дүрэм, журам тогтоол, татвар, санхүүгийн эрх зүйтэй холбогдох онол арга зүйн ном, сурах бичиг зэргийг үндсэн эх сурвалж болгон ашиглав. Бусад орнуудын тэмдэгтийн хураамж, архидан согтуурахтай тэмцэх талаархи материалыг холбогдох албан ёсны цахим хуудаснаас авч ашигласан болно.

СУДАЛГААНЫ НЭГДСЭН ДҮГНЭЛТ

УИХ-аас 2010 оны 11 сарын 25-ны өдөр шинэчлэгдэн батлагдсан “Улсын тэмдэгтийн хураамж”-ийн тухай хууль 2011 оны 1 сарын 01-нээс эхлэн хэрэгжиж эхэлснээр нийгмийн зүгээс шүүмжлэлд өртөн, бизнес эрхлэгчдээс санал гомдол ихээр гарах болсон.

Энэхүү хуулийн шинэчилсэн найруулгыг Монгол Улсын 2011 оны төсвийн төсөлтэй хамт УИХ-д өргөн барьсан ба “Хууль, Улсын Их Хурлын бусад шийдвэрийн төсөл боловсруулах, өргөн мэдүүлэх журмын тухай” хуульд заасны дагуу хуулийн танилцуулга, үзэл баримтлалыг УИХ-д тухайн үед хүргүүлээгүй байна.

УИХ-д албан ёсоор өргөн барьсан хуулийн бүрдэлийг архивийн материалаас авч үзэхэд, уг хуулийн төслийг шинэчлэн боловсруулахдаа эдийн засгийн тооцоо судалгаа хийгээгүй, гарах үр дагаврыг урьдчилан судлаагүй, бусад хууль, тогтоомжид орох нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг холбогдох хуульд тусгаагүй зэрэг зөрчлүүд байна.

УИХ-ын нэр бүхий гишүүд захиалга ирүүлэхдээ судлах асуудлуудыг тодорхой зааж өгсөн тул дараахь 2 багц асуудлын хүрээнд судалгааны үр дүнг нэгтгэн гаргахыг зорилоо. Үүнд:

1. Улсын тэмдэгтийн хураамжийн талаар:

- Монгол улсад хүчин төгөлдөр мөрдөж буй хууль эрх зүйн актууд болон бусад орнуудын эрх зүйн баримт бичгүүдэд тодорхойлсоноор Тэмдэгтийн хураамж гэдэг бол нэг төрлийн татвар гэж үзэж болохоор байна.
- БНХАУ, Сингапур, Ирланд улсуудад Тэмдэгтийн хураамжийг тодорхой хэдэн төрлийн үйлчилгээнд төлдөг бөгөөд тэмдэгтийн хураамжийг мөнгөн дүнгээр бус үнийн дүнгээс хувь тооцон авдаг байна. Дээрхи улсуудад тэмдэгтийн хураамжийн төрөл, тоо хэмжээ харьцангуй цөөн байна.
- Тэмдэгтийн хураамжийн төрлөөр авч үзвэл, 1993 онд батлагдсан Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулиар төрийн заиргааны байгууллага, Зааг даргаа нийт 18 төрлийн 84 үйлчилгээнээс хураамж авдаг байсан бол 2010 онд батлагдсан хуулиар 42 төрлийн 564 үйлчилгээнээс төлбөр хураамж авахаар хуульчилсан байна.
- Тусгай зөвшөөрөл, зөвшөөрлийн тоогоор авч үзвэл, 1993 онд батлагдсан хуулиар 5 /“Аж ауйн нэгжийн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай” хуульд 91 төрлийн тусгай зөвшөөрөл олгохоор заасан болно./ төрлийн тусгай зөвшөөрөлд тэмдэгтийн хураамж ногдуулж байсан бол 2010 онд батлагдсан “Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай” хуулиар 151 төрлийн тусгай зөвшөөрөл, 122 төрлийн зөвшөөрөлд тэмдэгтийн хураамж ногдуулахаар хуульчилсан байна. Эдгээрээс 143 төрлийн тусгай зөвшөөрөл, 103 төрлийн зөвшөөрөл нь төрийн захиргааны байгууллагаас, 8 төрлийн тусгай зөвшөөрөл, 19 төрлийн зөвшөөрлийг аймаг, Нийслэлийн Засаг даргаас олгож байна.
- Судалгаанаас үзэхэд, төрийн захиргааны байгууллага болон аймаг, нийслэлийн Засаг даргаас олгож буй тусгай зөвшөөрөл болон зөвшөөрлийн агуулга, нэр томъёо зөрчилтэй байна. Тухайлбал: Аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн хуулийн 15.7-д боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны чиглэлийн үйл ажиллагааг тусгай зөвшөөрөлтэйгээр эрхэлнэ гэж заасан бол “Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай” хуулийн 22.1-т зөвхөн зөвшөөрөл авна гэж заасан байна. Өөрөөр хэлбэл, “Тусгай зөвшөөрөл”, “Зөвшөөрөл”-ийн алин болох нь ойлгомжгүй байна. Иймд “Аж ахуйн нэгжийн тусгай зөвшөөрлийн тухай хууль”, “Тэмдэгтийн хураамжийн тухай хууль” болон холбогдох салбарын хуулинд тусгай зөвшөөрөл болон зөвшөөрөл олгох, бүртгэл хураамж, эрх олгох үйл ажиллагааны төрлүүдийг нэг мөр нийцүүлэн тусгах шаардлагатай байна.

- Улсын тэмдэгтийн хураамжийн хувь хэмжээг тогтоохдоо тухайн хураамж авч байгаа салбарын ач холбогдол болон үйлчилгээний цар хүрээ, нийгэмд үзүүлж буй нөлөөлөл, төрөөс баримталж буй бодлого зэргийг харгалзан тодорхой аргачлалаар тооцох шаардлагатай байна. Тооцоо судалгаагүйгээр тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээг хэт их хэлбэлзүүлэх нь зохимжгүй юм.
- 2011 оны 5 сарын 13-ны байдлаар Нийслэлийн Засаг дарга бөгөөд Улаанбаатар хотын Захирагчийн ажлын албанд согтууруулах ундаа худалдах түүгээр үйлчлэх тусгай зөвшөөрлийн хугацаа нь дууссан 502 аж ахуйн нэгж зөвшөөрөлгүй үйл ажиллагаа явуулж байна. 2011 оны 5 дугаар сард хугацаа нь дуусах 1968 аж ахуйн нэгж хүлээлтийн байдалд орсон байна./Тоотыг хавсаргав/

2. Архи согтууруулах ундааг худалдаалах, архидалттай тэмцэх талаар:

- Архи, согтууруулах ундааг буруу хэрэглэснээс үүсэх хор уршиг нь эрүүл мэндийн салбарт томоохон асуудал болж байгаагийн зэрэгцээ нийгэм эдийн засагт томоохон асуудал болж, энэ нь дан ганц орон нутаг, үндэсний хэмжээний асуудал бус дэлхийн нийтийг хамарсан асуудал болж байна. 2010 оны 5-р сард ДЭМБ-ын 63 дахь Ассамблейгаас “Архи, согтууруулах ундааны хор уршгийг багасгах тухай” тогтоолыг батлан гаргасан энэхүү зорилгод чиглэсэн болно.
- Архи, согтууруулах ундааны татварыг нэмэх, энэ төрлийн барааг худалдаалах журмыг нарийвчлан хатуу тогтоох нь архины хэрэглээг багасгах нэг чухал арга бөгөөд энэ нь архи, согтууруулах ундааны эсрэг авч хэрэгжүүлж буй бодлогуудаас олон улсын хэмжээнд хамгийн үр дүнтэйд тооцогдож байна.
- Бусад орнуудын туршлагаас үзэхэд, тусгай зөвшөөрөл олгох журамд архины худалдаанд тавигдах шаардлагыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ согтууруулах ундааг борлуулах цагийг богиносгох, хэрэглээ, хангамжийг багасгах арга хэмжээ авч байна. Архи согтууруулах ундааны худалдааг хязгаарлах, дэг журам тогтоох чухал арга бол тусгай зөвшөөрөл олгох, тусгай зөвшөөрлийн шаардлагыг өндөржүүлэх явдал юм. Бусад орнуудад архи, согтууруулах ундааг зарах цэгийг цөөрүүлэх, тусгай зөвшөөрлийг 1 жилээр олгох, жил тутам тусгай зөвшөөрлийг шинэчлэн олгох зэргээр хяналт тавьдаг байна. Тодорхой тооны цөөхөн газарт архи, согтууруулах ундааг борлуулах, насанд хүрээгүй хүмүүст худалдахыг хориглох, худалдах цагийн хязгаар тогтоох зэрэг арга хэмжээнүүд авч байна. Энэ нь гэмт хэрэг, замбараагүй байдлыг багасгах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалан сайжруулах, эцэст нь архи, согтууруулах ундааны улмаас үүсэх хор уршгаас хүүхдийг хамгаалах зэрэг олон зэрэг үр дагавартай юм.
- Мөн архины зар сурталчилгаанаас хамаарч өсвөр насныхан уруу татагдах боломж нэмэгддэг нь судалгаагаар батлагдсан тул архи согтууруулах ундааны зар сурталчилгааг хуулиар хязгаарлаж байна.
- Бусад орнуудын туршлагаас үзэхэд хатуулаг өндөртэй архи худалдан борлуулахыг хязгаарлах, архины хатуулгаас хамааруулан татварын хэмжээг өсгөх зэрэг арга хэмжээнүүд авч байна. /Эрхэм гишүүд та бүхэн судалгааны тайлангаас дэлгэрэнгүй мэдээллийг авна уу. /

Нэг. Тэмдэгтийн хураамжийн хууль зүйн агуулга, үндэслэл, тодорхойлолт

“Татварын Ерөнхий хууль”-ийн 5дугаар зүйлийн 5.1-т зааснаар “Монгол Улсын татвар нь албан татвар, хураамж, төлбөрөөс бүрдэнэ.” Мөн хуулийн 5.3-т “Албан татвар шууд болон шууд бус татвараас бүрдэнэ.” гэсэн байна.

Хууль тогтоомжийн дагуу төрийн ба орон нутгийн байгууллагуудаас аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэнд үзүүлж байгаа үйлчилгээний дийлэнх хэсэг нь төлбөргүйгээр хийгддэг. Төр захиргааны байгууллагын зардлын зарим хэсгийг нөхөх зорилгоор төрийн болон орон нутгийн байгууллагууд хуулиар тогтоосон хэмжээнд багтаан үйлчилгээний төлбөрийг хураан авч төвлөрсөн болон орон нутгийн төсөвт оруулдаг.¹⁸

Монгол Улсын татварт дараахь татвар, хураамж, төлбөр хамаарна. Үүнд:

Хүснэгт 1.1

Албан татвар	<ul style="list-style-type: none"> аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар; гаалийн албан татвар; нэмэгдсэн өртгийн албан татвар; онцгой албан татвар; авто бензин, дизелийн түлшний албан татвар;
Төлбөр	<ul style="list-style-type: none"> ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр; ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр. агаарын бохирдлын төлбөр.
Тэмдэгтийн хураамж	<ul style="list-style-type: none"> цөмийн төхөөрөмж барих, өөрчлөх, шинэчлэх, ашиглалтаас гаргах, ашиглах тусгай зөвшөөрөл олгоход хураах улсын тэмдэгтийн хураамж; цөмийн бодис эзэмших, ашиглах, худалдах, импортлох, экспортлох, тээвэрлэх, хаягдлыг булшлах тусгай зөвшөөрөл олгоход хураах улсын тэмдэгтийн хураамж; цацраг идэвхт ашигт малтмал импортлох, экспортлох, тээвэрлэх, хаягдлыг булшлах, ашиглалтын дараа газар нөхөн сэргээх тусгай зөвшөөрөл олгоход хураах улсын тэмдэгтийн хураамж; цацрагийн үүсгүүрийг эзэмших, ашиглах, худалдах, угсрах, байрлуулах, түрээслэх, үйлдвэрлэх, ашиглалтаас гаргах, задлах, хадгалах, тээвэрлэх, импортлох, экспортлох, хаягдлыг булшлах, идэвхийг сулруулах болон түүнтэй холбогдсон бусад үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл олгоход хураах улсын тэмдэгтийн хураамж.

Улсын Их Хурал, Засгийн газар, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас хувь хэмжээг нь тогтоож орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлэх, эсхүл тухайн нутаг дэвсгэрт үйлчлэх дараахь татвар орон нутгийн татварт хамаардаг байна. Үүнд:

Хүснэгт 1.2

¹⁸ Санхүүгийн эрх зүй С.Төмөр УБ 2002 он

Албан татвар	<ul style="list-style-type: none"> - хувь хүний орлогын албан татвар; - үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татвар; - орлогыг нь тухай бүр тодорхойлох боломжгүй ажил, үйлчилгээ хувиараа эрхлэгч хувь хүний орлогын албан татвар; - автотээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татвар - бууны албан татвар; - нийслэл хотын албан татвар; - нохойны албан татвар; - өв залгамжлал, бэлэглэлийн албан татвар.
Төлбөр	<ul style="list-style-type: none"> - ус, рашааны нөөц ашигласны төлбөр; - байгалийн ургамал ашигласны төлбөр; - түгээмэл тархацтай ашигт малтмал ашигласны төлбөр; - газрын төлбөр; - ойгоос хэрэглээний мод, түлээ бэлтгэж ашигласны төлбөр;
Тэмдэгтийн хураамж	<ul style="list-style-type: none"> - энэ хуулийн 7.3.9-7.3.12-т зааснаас бусад улсын тэмдэгтийн хураамж; - ашигт малтмалаас бусад байгалийн баялаг ашиглахад олгох эрхийн зөвшөөрлийн хураамж; - агнуурын нөөц ашигласны төлбөр, ан амьтан агнах, барих зөвшөөрлийн хураамж;

- ✓ Татварын ерөнхий хуулийн 5.2-т Хууль тогтоомжийн дагуу хувь хүн, хуулийн этгээдийн орлого, эд хөрөнгө, бараа, ажил, үйлчилгээнд тодорхой хугацаанд тогтоосон хувь, хэмжээгээр ногдуулж, хариу төлбөргүйгээр улс, орон нутгийн төсөвт оруулж байгаа мөнгөн хөрөнгийг **албан татвар** гэнэ.
- ✓ Татварын ерөнхий хуулийн 5.6-т Төрийн зохих байгууллагаас хувь хүн, хуулийн этгээдэд хууль тогтоомжийн дагуу үйлчилсний төлөө тэднээс тухай бүр авч улс, орон нутгийн төсөвт оруулж байгаа мөнгөн хөрөнгийг **хураамж** гэнэ.
- ✓ Татварын ерөнхий хуулийн 5.7.Төрийн өмчийн газар, түүнчлэн газрын хэвлий, эрдэс баялаг, ой, ургамал, рашаан, усны нөөц ашиглуулсны, агаар, ус, хөрс бохирдуулсны, ан амьтан агнуулсны төлөө хувь хүн, хуулийн этгээдээс авч улс, орон нутгийн төсөв, тусгай зориулалтын санд төвлөрүүлж байгаа мөнгөн хөрөнгийг **төлбөр** гэнэ.

Төлбөр, хураамж нь эрх зүйн агуулгын хувьд татварын нэг хэлбэр мэт боловч албан татвар нь **хураамж**, төлбөрөөс зарчмын хэд хэдэн ялгаатай.

Нэгд, Иргэн, хуулийн этгээдийн орлогын тодорхой хэсгийн төрийн /нийгмийн/ хэрэгцээнд албан журмаар дайчлах утга санааг албан татвар илэрхийлдэг бол **хураамж**, төлбөр нь үйлчилгээний үнэ, хөлсний шинжтэй байна.

Хоёрт, албан татвар нь өсөн нэмэгдэх, шууд хамааралтай, буурах шинжтэй бөгөөд энэ нь албан татварын хувь, хэмжээгээр тодорхойлогддог бол **хураамж**, төлбөрт ийм шинж байдаггүй.

Гуравт, албан татвар бол эдийн засгийн зохицуулалтын үндсэн хэрэгсэл юм. Нийт эдийн засагт учирсан хүндрэл бэрхшээл, онцлог нөхцөл байдлаас шалтгаалан албан татварын концепцийг боловсруулж, түүнд тулгуурлан албан татварын тогтолцоог бүрдүүлдэг. Харин

хураамж, төлбөр, нийт эдийн засгийн зохицуулалтын үндсэн хэрэгсэл болдоггүй.¹⁹

Улсын тэмдэгтийн хураамжийг ногдуулах, төсөвт төлөх, хураахтай холбогдсон харилцааг 1993 оны Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулиар зохицуулж байсан ба 2010 онд УИХ-аас уг хуулийг шинэчлэн найруулан батлаж 2011 оны 1 дгээр сарын 01-ний өдрөөс мөрдөж эхлээд байна.

* * *

Улсын тэмдэгтийн хураамжийн талаархи тайлбар, тодорхойлолтууд:

- Нэр томъёоны хувьд

2010 онд батлагдсан “Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай” хуулийн 3.1 -т “Улсын тэмдэгтийн хураамж” гэдэг нь “...төрийн эрх бүхий байгууллагаас хуульд заасан үйлчилгээ үзүүлсний төлөө иргэн, хуулийн этгээдийн төлж байгаа мөнгөн хөрөнгийг хэлнэ ...”

“Монгол Улсын Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай” хуулийн 57 дугаар зүйлд Улсын тэмдэгтийн хураамжтай холбогдох харилцааг зохицуулсан бөгөөд уг хуулийн 57.1-т “...Шүүхээс эрх зүйн маргааныг шийдвэрлэхтэй холбогдсон үйлчилгээ үзүүлсний төлөө зохигчоос төлж байгаа мөнгөн хөрөнгийг **улсын тэмдэгтийн хураамж** гэнэ..”

Академич С.Нарангэрэлийн “Эрх зүйн эх толь бичиг” номонд “...төрийн зохих байгууллагаас эрх олгох, эрх шилжихтэй холбогдсон баримт бичиг олгох буюу бүртгэх, гэрээ хэлцэл, баримт бичгийг батлах, гэрчлэх, иргэний бүртгэл хийх, шүүхээс эрх зүйн маргааныг шийдвэрлэхтэй холбогдсон үйлчилгээ үзүүлсний төлөө зохих этгээдээс төлж байгаа мөнгөн хөрөнгийг улсын тэмдэгтийн хураамж гэнэ “ гэж тус тус тодорхойлсон байна.

Дээрх тодорхойлолтуудаас үзэхэд, Улсын тэмдэгтийн хураамж гэдэг нь төрийн эрх бүхий байгууллагаас тодорхой үйлчилгээ үзүүлсэний төлөөх төлбөр гэж ойлгогдож байгаа атал ИХШХШТ хуульд зөвхөн шүүхээс тухайн хэрэг маргааныг шийдвэрлэхтэй холбогдсон үйлчилгээний хураамж гэж ойлгохоор тайлбарлаж үүнийгээ “Улсын тэмдэгтийн хураамж” хэмээн нэрлэсэн байна. Иймд дээрхи хуулиудын нэр томъёоны тодорхойлолтыг нэг мөр болгох шаардлагатай.

Бусад орнуудад “Тэмдэгтийн хураамж “–ийг дараахь байдлаар хууль эрх зүйн актуудад тодорхойлжээ. Үүнд:

Хүснэгт 1.3

Зарим улс орны улсын тэмдэгтийн хураамжийн талаарх тодорхойлолт

№	Улсын нэр	Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тодорхойлолт	Улсын тэмдэгтийн хураамжийг тогтоодог субъект
---	-----------	--	---

¹⁹ <http://www.legalinfo.mn/insys/lawmain.php?vlawid=31655>

1	Сингапур улс	Тэмдэгтийн хураамж нь арилжааны болон хууль ёсны баримт бичгээс хураадаг татвар юм. Баримт бичгээс тэмдэгтийн хураамжийг хураан авснаар, тухайн ажлыг “хүлээн зөвшөөрөгдсөн” гэж тэмдэглэнэ. ¹ Тэмдэгтийн хураамж – эд хөрөнгө, эсхүл эд хөрөнгөөс олох ашиг, хувьцаа, эсхүл хувьцаанаас олох ашиг зэрэгт холбогдох баримт бичгийн үйлчилгээний татвар. Тэмдэгтийн хураамжийн тухай хууль (Stamp Duties Act, Cap 312)-д заасан баримт бичгийн үйлчилгээнд төлнө. ²	Парламент
2	Хятад улс	Тэмдэгтийн хураамж гэдэг нь эдийн засгийн үйл ажиллагаа ба эдийн засгийн арилжааны явцад үүсдэг, хуулийн хүчин төгөлдөр баримт бичгийн үйл ажиллагаанаас хураадаг нэг төрлийн татвар юм. ³	Засгийн газар
3	Англи улс	1.6 Тэмдэгтийн хураамж нь зарим төрлийн хөрөнгийн шилжүүлгийн баримт бичиг болон хууль ёсны баримт бичигт төлөх татвар юм. Хөрөнгө гэдэг нь бүх төрлийн эзэмшиж болох зүйл ба, зөвхөн газар эсвэл байшин биш, гэвч бүх шилжүүлж болох хөрөнгөнд хураамж төлөхгүй. Хөрөнгийг зөвхөн шилжүүлэх үед баримт бичиг үүсдэг зарим хөрөнгө, жишээлбэл байшин, газар, компани хувьцаа зэргийг шилжүүлэхэд хууль ёсны маягтаар шилжүүлнэ. Харин машин, тавилга гэх мэт хөрөнгөнд ямар ч тэмдэгтийн хураамж төлөхгүй учир нь үүнийг гүйцэтгэхэд баримт бичиг үүсэхгүй. ⁴	Засгийн газар
4	Австрали улс	Тэмдэгтийн хураамж нь доорх зарим баримт бичиг болон зарим баримт бичиггүй хөрөнгийн эзэмшилд ноогдуулсан ерөнхий татвар юм. Үүнд: үл хөдлөх хөрөнгө, тээврийн хэрэгсэл, бизнесийн хөрөнгө ба бусад хөрөнгийг худалдаалснаас эзэмших эрх шилжиж байгаа, мөн бэлэг, даатгалын гэрээнүүд ба орон сууцны зээл зэрэг орно. Хураамжийг худалдан авагч эсвэл зээлдэгчээр төлүүлнэ. Хураамжийн орлогыг олон нийтийн үйлчилгээний фондод хэрэглэнэ. Үүнд: боловсрол, эрүүл мэнд, хууль журам, мөн олон нийтийн аюулгүй байдал орно. ⁵	Засгийн газар
5	Аргентин улс	Татварын гарын авлага /Tax Guide 2009/ Аргентинд татвар ногдуулах ба хөрөнгө оруулах акт 2011 /Taxation and Investment in Argentina 2011/ Тэмдэгтийн хураамж нь тухайн улсын нутаг дэвсгэрт хууль ёсны бичиг баримт болон баримт бичиг үүссэнээс үүдэн хуулийн харилцаанд орж буй талуудын хооронд хөрөнгө шилжүүлэхэд оноох татвар юм. Тиймээс тэмдэгтийн хураамж нь үл хөдлөх хөрөнгө ба иргэний, арилжааны эсвэл санхүүгийн үүргүүдийг баримтжуулахад хэрэглэгдэнэ. Тэмдэгтийн хураамж гэдэг нь нь олон нийтийн болон хувийн баримт бичгийн албан ёсны гүйцэтгэлд татвар ноогдуулахыг хэлнэ. Баримт бичигт: бүх төрлийн гэрээ, нотариатын баримт, төлбөр төлөгч этгээдээс баталгаажуулсан падаан, нэхэмжлэл, вексель, хэлэлцээрийн баримт бичиг орно. ⁶	Засгийн газар

6	Энэтхэг улс	Энэтхэгийн тэмдэгтийн хураамж / Stamp Duty India/ Энэтхэгийн тэмдэгтийн хураамж бол “Энэтхэгийн Тэмдэгтийн хураамжийн хуулийн” /Indian Stamp Act, 1899/ зохицуулалтаар баримт бичгийн ажил гүйцэтгэлээс хураамж авах татварын нэг төрөл юм. Энэ нь бусад татвартай ижилхэн, худалдааны татвар эсвэл орлогын татвар зэрэг шиг энэ нь улсын мөнгөн санд орно, түүнчлэн тухайн ажлыг гүйцэтгэж буй улсын засгийн газраас тэмдэгтийн хураамжийг хураана.	Засгийн газар
7	Ирланд улс	Тэмдэгтийн хураамж – эд хөрөнгий эрхийг тодорхойлж байгаа баримт бичгийн үйлчилгээний төлбөр. Хураамжийг Тусгай эрхт төлөөлөлөгч ногдуулдаг.	Парламент тогтооно. “Тэмдэгтийн хураамжийг баталгаажуулах тухай хууль” (1999) ⁷

* * *

Дээрхээс үзэхэд, Монгол улсад хүчин төгөлдөр мөрдөж буй хууль эрх зүйн актууд болон бусад орнуудын эрх зүйн баримт бичгүүдэд тодорхойлсоноор Тэмдэгтийн хураамж гэдэг бол нэг төрлийн татвар юм.

Хураамж төлөгч болон хураамж хураах үйлчилгээний төрөл:

Дараахь этгээдүүд хууль тогтоомжид заасны дагуу хураамж төлөгч байна. Үүнд:

- Монгол Улсын иргэн;
- Гадаадын иргэн, харъяалалгүй хүн;
- Төрийн болон төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгж, түүний салбар, төлөөлөгчийн газар, улс төрийн нам, хөдөлгөөн, сан, шашны байгууллага;
- Гадаад улс дахь Монгол Улсын элчин сайдын яам, консулын газраар дамжуулан үйлчилгээ авч байгаа иргэн, хуулийн этгээд төлбөр төлөгч болно.

1993 онд батлагдсан Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулиар нийт 18 төрлийн 84 үйлчилгээнээс хураамж авдаг байсан бол 2010 онд батлагдсан хуулиар 42 төрлийн 564 үйлчилгээнээс төлбөр хураамжийг авахаар хуульчилсан байна.

Тэмдэгтийн хураамж ногдуулах хувь хэмжээ нь төрөл тус бүр дээр өөр өөр байх бөгөөд дараахь үйлчилгээний төрлүүдээс тэмдэгтийн хураамжийг авахаар хуульчилсан байна.

1. Шүүхээс эрх зүйн маргааныг хянан шийдвэрлэхэд хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
2. Нотариатын үйлчилгээ үзүүлэхэд хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
3. Иргэний бүртгэлийн үйлчилгээ үзүүлэхэд хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
4. Консулын үйлчилгээ үзүүлэхэд хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
5. Тээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийг бүртгэх, жолоодох зөвшөөрөл олгоход хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
6. Сонин, сэтгүүл, радио, телевизийг улсын бүртгэлд бүртгэхэд хураах тэмдэгтийн
7. Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн үйлчилгээний тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ

8. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гадаадын байгууллага, түүний төлөөлөгчийн газар ажиллуулах, гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж байгуулах зөвшөөрөл олгоход хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
9. Галт зэвсэг худалдах, эзэмших, улсын лээр нэвтрүүлэх, тээвэрлэх, бүртгэх, харуул хамгаалалт эрхлэх зөвшөөрөл олгоход хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
10. Үнэт цаасны зах зээлд мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэхтэй холбогдсон тэмдэгтийн хураамж

2010 оны хуульд нэмэж орсон тэмдэгтийн хураамжийн төрлүүд

1. Арбитрын ажиллагаанд шүүх оролцоход хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
2. Мэдээлэл, харилцаа холбоо, технологийн чиглэлээр үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл олгоход хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
3. Банкны үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл олгоход хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
4. Банкнаас бусад санхүүгийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл олгоход хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
5. Цацраг идэвхт ашигт малтмал, цөмийн энергийн чиглэлээр зөвшөөрөл олгоход хураах тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ
6. Даатгалын мэргэжлийн оролцогчийн үйл ажиллагаа эрхлэхтэй холбогдсон тэмдэгтийн хураамж
7. Арилжааны даатгалын үйл ажиллагаа эрхлэхтэй холбогдсон тэмдэгтийн хураамж
8. Хадгаламж, зээлийн хоршооны үйл ажиллагаа эрхлэхтэй холбогдсон тэмдэгтийн хураамж зэрэг болно.

Тэмдэгтийн хураамжаас чөлөөлөх, хөнгөлөх:

Дараахь үйлчилгээг тэмдэгтийн хураамжаас чөлөөлнө.

- Тэтгэвэр, тэтгэмжийн талаар гаргасан нэхэмжлэл;
- Патент, зохиогчийн эрхтэй холбогдсон нэхэмжлэл;
- Төсвийн байгууллагын нэхэмжлэл;
- Төсөвт төлөх албан татвар, хураамж, төлбөр, торгууль, хүү, алдангийг төлүүлэх талаар гаргасан нэхэмжлэл;
- Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг арилгуулахаар гаргасан нэхэмжлэл;
- Цэргийн албан хаагчаас цэргийн үүрэг гүйцэтгэхтэй холбогдон гаргасан өргөдөл, нэхэмжлэл;
- Хууль бусаар ял шийтгэсэн, эрүүгийн хариуцлагад татсан, таслан шийтгэх арга хэмжээ болгож цагдан хорьсон, захиргааны шийтгэлийн журмаар баривчлах арга хэмжээ авсны улмаас учирсан хохирлыг төлүүлэхээр гаргасан нэхэмжлэл;
- Хүний эрхийн Үндэсний Комиссоос гаргасан нэхэмжлэл;
- Төлбөрийн чадваргүй болсон банкинд томилогдсон банкны бүрэн эрхт төлөөлөгч, банкны эрх хүлээн авагчаас гаргасан нэхэмжлэл.

Тэмдэгтийн хураамж төлөх журам, түүнд хяналт тавих:

Тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулийн биелэлтэнд Үндэсний татварын алба хяналт тавих ба тэмдэгтийн хураамжийн мөнгөн төлбөрийг хуульд заасан үйлчилгээ үзүүлж байгаа эрх бүхий байгууллага бэлэн болон бэлэн бус хэлбэрээр хураана. Хураамж авах албан

тушаалтныг байгууллагын эрх баригчийн шийдвэрээр томилон ажиллуулана.

Тэмдэгтийн хураамжийн орлогыг улсын болон орон нутгийн төсвийн дансанд тушаах бөгөөд бэлнээр хураасан орлогын хэмжээ 10 000 төгрөг хүрсэн тухай бүрд дансанд тушааж байна.

Тэмдэгтийн хураамжийн талаар гомдол гаргах:

Иргэн, хуулийн этгээд нь тэмдэгтийн хураамжтай холбоотой гомдлоо тэмдэгтийн хураамж төлснөөс хойш 14 хоногийн дотор эрх бүхий байгууллага болон шүүхэд гаргах эрхтэй бөгөөд уг гомдлыг эрх бүхий байгууллага хүлээн авсан өдрөөс хойш ажлын 14 өдрийн дотор хянан шийдвэрлэнэ. Шүүхээс хураасан тэмдэгтийн хураамжийн талаар гарсан гомдлыг Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн дагуу дээд шатны шүүх нь хянан шийдвэрлэнэ.

* * *

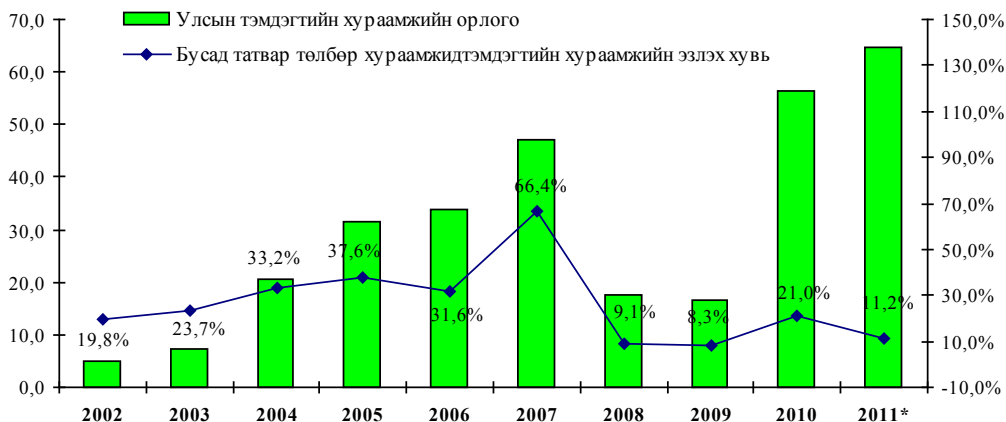
Хоёр. Монгол Улсын төсөвт тэмдэгтийн хураамжаас төвлөрүүлсэн орлогын судалгаа

1993 онд батлагдсан “Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай” хуулийн 20 дугаар зүйлд Үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллага нь хураамжийн жилийн тайланг дараа оны 2 дугаар сарын 10-ны дотор Улсын татварын албанд гаргаж өгөхөөр заасан байдаг.

Судалгааны явцад Татварын Ерөнхий газраас Улсын тэмдэгтийн хураамжаас төсөвт оруулсан орлогыг үйлчилгээний төрөл тус бүрээр гаргаж өгөхийг албан тоотоор хүссэн боловч Татварын Ерөнхий газар нь өөрийн мэдээллийн санд улсын тэмдэгтийн хураамжийг төрөл тус бүрээр нь ангилан гаргах эрх зүйн үндэслэл байгаагүй, харин 2010 онд батлагдсан Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулинд заасны дагуу үйлчилгээний төрөл тус бүрээр ангилан татварын тайланг гаргахаар бэлтгэл ажлыг хангаж байна хэмээн тайлбар өгсөн болно. 2011 оны 3 дугаар улирлаас эхлэн ТЕГ-аас үйлчилгээний төрөл тус бүрээр ангилсан мэдээллийг гаргах боломжтой юм байна. /Татварын Ерөнхий газраас ирүүлсэн 2011 оны 5 дугаар сарын 03-ны өдрийн 6/1131 тоот албан бичгийг Хавсралт 1-ээс үзнэ үү/

Иймд захиалгын 1-р асуултанд заасны дагуу шинэ хууль батлагдсанаас хойшхи улсын төсөвт оруулсан улсын тэмдэгтийн хураамжийн орлогыг хуучин хуулийн үйлчлэлийн хүрээнд төсөвт төвлөрүүлсэн тэмдэгтийн хураамжийн орлоготой зүйл тус бүрээр нь харьцуулан судлахад шаардагдах мэдээллийн бааз холбогдох байгууллагад байхгүй байгаа тул эдгээр үзүүлэлтийг тоон утгаар нь харьцуулах боломжгүй байна. Харин Сангийн яамны жил бүрийн төсвийн гүйцэтгэлд тулгуурлан 2002-2011 оны Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн урсгал орлого дахь улсын тэмдэгтийн хураамжийн орлогын динамик судалгааг гаргасан болно.

Зураг 2.1 Улсын төсвийн орлогын төлбөр хураамжийн хэсэг дэх улсын тэмдэгтийн хураамжийн орлого /2002-2010 он тэрбум төгрөгөөр/

Он	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Бусад татвар /төлбөр хураамж/	25,8	30,8	62,1	83,8	107,7	170,8	194,7	200,9	267,9	580,2
Улсын тэмдэгтийн хураамж	5,1	7,3	20,6	31,5	34,0	47,0	17,7	16,6	56,3	64,8
Улсын тэмдэгтийн хураамжийн бусад татвар төлбөр хураамжид эзлэх хувь	19,8%	23,7%	33,2%	37,6%	31,6%	66,4%	9,1%	8,3%	21,0%	11,2%

* * *

Гурав. Бусад орнуудын Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хууль, тогтоомжийн талаархи харьцуулсан судалгаа

3.1 Хятад улс

БНХАУ нь Тэмдэгтийн хураамжийн төрлүүдийг тогтоохдоо ихэвчлэн тухайн улс эсвэл бүс нутгийн нийгмийн хэрэгцээг үндэслэн тогтоодог байна. Тиймээс улс орон, бүс нутгуудын тэмдэгтийн хураамжийн төрлүүдийн хамрагдах хүрээ нь харилцан адилгүй өөр өөр байдаг.

БНХАУ -д тэмдэгтийн хураамжийг Хятад улсын Төрийн зөвлөлийн 1988 оны 6 сарын 24 -ны өдрийн хурлаар хэлэлцэн батлаж, 1988 оны 8 сарын 6 ны өдрийн 11 дэх тогтоолоор зарласан “Хятад улсын тэмдэгтийн хураамжийн түр тогтоол” /Interim Regulations of the people's republic of China on stamp tax/ болон “Хятад улсын тэмдэгтийн хураамжийн түр тогтоолын гүйцэтгэх тодорхой журам”-аар тус тус зохицуулж байна.

БНХАУ-ын нутаг дэвсгэр дээр иргэн, хувь хүн болон байгууллага, хуулийн этгээд нь дараахь төрлийн бичиг баримт болон бусад үйлчилгээнд тэмдэгтийн хураамж төлөх үүрэгтэй. Үүнд:

- Худалдах худалдан авах, боловсруулалт, барилга байгууламжийн төсөл, эд хөрөнгө түрээслэх, түрээслүүлэх, бараа бүтээгдэхүүний тээвэрлэлт, агуулах хадгалалт, зээл, эд хөрөнгийн даатгал, техник технологийн гэрээнүүд эсвэл гэрээний шинж чанартай

бичиг баримтууд;

- Эд хөрөнгийн өмчлөх эрх шилжүүлэх баримт бичиг;
- Бизнесийн нягтлан бүртгэлийн баримт бичиг;
- Лиценз гэрчилгээ;
- Үнэт цаасны арилжаа;
- Санхүүгийн яамнаас тогтоосон тэмдэгтийн хураамж авах бусад бичиг баримтууд орно.

Хүснэгт 3.1 БНХАУ-ын тэмдэгтийн хураамжийн төрөл, хувь хэмжээ

	Тэмдэгтийн хураамжийн төрөл	Хамрагдах хүрээ	Хураамжийн хувь	Хураамж төлөх субъект
1	Худалдах худалдан авах гэрээ	Нийлүүлэх, урьдчилан худалдан авах, худалдан авах, худалдах худалдан авах тохиролцоо, эм найруулах, нөхөн олговор олгох, арилжааны гэрээ багтана	Худалдааны мөнгөн хэмжээний 0,03%	Гэрээ байгуулагч тал
2	Боловсруулалтын гэрээ	Боловсруулах, захиалан хийлгэх, засвар сэлбэх, хэвлэх, реклам сурталчилгаа, кадастрийн зураг, хэмжих зэрэг гэрээ багтана.	Орлогын 0,05%	Гэрээ байгуулагч тал
3	Барилга байгууламжийн төсөл, геологийн ажлын гэрээ	Геологийн ажил, зураг төсөл хийх гэрээ	Зардлын 0,05%	Гэрээ байгуулагч тал
4	Барилга байгууламжийн угсралт, төслийн батлан даах гэрээ	Барилга байгууламж, угсралт, батлан даах гэрээ	Нийт мөнгөн хэмжээний 0,03%	Гэрээ байгуулагч тал
5	Эд хөрөнгийн түрээслэлтийн гэрээ	Байр, усан онгоц, онгоц, машин, механик багаж төхөөрөмж, тоног төхөөрөмж зэрэг	Түрээсний мөнгөн хэмжээний 0,1%	Гэрээ байгуулагч тал
6	Бараа бүтээгдэхүүн тээвэрлэлтийн гэрээ	Иргэний тээвэрлэлт, төмөр замын, далайн, гол мөрний, замын тээвэрлэлтийн гэрээ орно	Тээврийн зардлын 0,05%	Гэрээ байгуулагч тал
7	Агуулах хадгалалтын гэрээ	Агуулах, хадгалалтын гэрээ	Агуулах хадгалалтын зардлын 0,1%	Гэрээ байгуулагч тал
8	Зээлийн гэрээ	Банк, банк бус санхүүгийн байгууллага, хувь хүнээс зээл авсан гэрээ	Зээлийн мөнгөн хэмжээний 0,005%	Гэрээ байгуулагч тал

9	Эд хөрөнгийн даатгалын гэрээ	Эд хөрөнгө, хариуцлагын, хамгаалах зэрэг даатгалын гэрээ	Даатгуулсан мөнгөн хэмжээний 0,003%	Гэрээ байгуулагч тал
10	Техник технологийн гэрээ	Технологийн нээлт, шилжүүлэх, лавлах, үйлчилгээний гэрээ	Мөнгөн хэмжээний 0,03%	Гэрээ байгуулагч тал
11	Эд хөрөнгийн өмчлөх эрх шилжүүлэх баримт	Эд хөрөнгийн өмчлөх эрх, хэвлэлийн эрх, барааны тэмдэгний тусгай зөвшөөрөл, патентын эрх, тусгай техник технологийн хэрэглэх эрх, зэрэг шилжүүлэх зөвшөөрөл	Мөнгөн хэмжээний 0,05%	Өмчлөгч тал
12	Бизнесийн нягтлан бүртгэл	Бизнесийн үйл ажиллагааны нягтлан бүртгэл	Хуудас бүр нь 5Г	
13	Лиценз гэрчилгээ	Засгийн газрын салбараас тараадаг байрны өмчлөх зөвшөөрөл, аж үйлдвэр эрхлэх зөвшөөрөл, барааны тэмдэг/ патентын зөвшөөрөл, тусгай зөвшөөрөл, газар ашиглах зөвшөөрөл	Хуудас бүр нь 5Г	Хүлээн авагч тал
14	Үнэт цаасны арилжаа		0,04%	

Тэмдэгтийн хураамжаас хөнгөлөх, чөлөөлөх нөхцөл:

Уг тогтоолоор тэмдэгтийн хураамжаас чөлөөлөх баримт бичгийг тодорхойлон зааж өгсөн байдаг. Үүнд:

- Тэмдэгтийн хураамж төлсөн баримтын хуулбар ба олшруулсан хувь;
- Эд хөрөнгийн өмчлөгч нь өөрийн өмчлөлийн эд хөрөнгийг Засгийн газар, нийгмийн халамжийн байгууллага, сургуульд бэлэглэж байгаа тохиолдолд холбогдох баримт бичиг
- Тариалан, малын төрлийн даатгалын гэрээ
- Санхүүгийн яамнаас зөвшөөрөгдсөн бусад чөлөөлөгдөх баримт бичиг зэрэг болно. Мөн түүнчлэн “Гүйцэтгэх тодорхой журам”-ийн 13-р зүйлийн 4.3-т дурьдсан дараахь бичиг баримтыг тэмдэгтийн хураамжаас чөлөөлөхөөр заасан байна.
- Улсаас иргэдийн төлөөлөгчдийн хуралтай, эсвэл тариаланчтай байгуулсан газар тариалангийн салбарын бүтээгдэхүүн худалдах, худалдан авах гэрээ;
- Хүүгүй зээлийн гэрээ;
- Гадаадын Засгийн газар эсвэл Олон улсын банк, санхүүгийн байгууллагаас Хятад улсын Засгийн газар болон улсын банк, санхүүгийн байгууллагад олгож буй хөнгөлөлттэй зээлийн гэрээ зэрэг болно.

Тэмдэгтийн хураамж төлөх журам:

Тэмдэгтийн хураамжийг төлөхдөө хураамж төлөгч этгээд нь тэмдэгтийн хураамжийг тухайн хураамж төлөх бичиг баримтанд нэг удаа төлнө. Тэмдэгтийн хураамж төлөх

ёстой нэг баримт бичгийн хувьд хэрэв хоёр буюу хоёроос дээш талууд гэрээ байгуулсан тохиолдолд гэрээ байгуулсан тал тус бүр тэмдэгтийн хураамжийг төлнө.

Хэрэв хураамж төлсөн баримт бичигт нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тохиолдолд тухайн гэрээнд өөрчлөхөд нэмэгдсэн хураамжаар нөхөж тэмдэгтийн хураамж төлөх ёстой. Гүйцэтгэх тодорхой журам 18-р зүйлд хэрэв тухайн тэмдэгтийн хураамж төлбөр нь мөнгөөр илэрхийлэгддэггүй гэрээний хувьд тухайн баримт бичгийн бүртгэлийн тоо ширхэг эсхүл Хятад улсын тухайн үеийн үнэ ханшаар тооцож тэмдэгтийн хураамжийг төлнө. Хэрэв үнэ ханш нь тогтоогдоогүй бол тухайн үеийн зах зээлийн ханшаар тооцох бөгөөд дараа нь тогтоосон хураамжийн хувиар тооцож төлнө. Мөн журмын 19-р зүйлд тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээ нь гадаад валютуар тооцогдсон бол, хураамж төлөгч тухайн өдрийн Хятадын Ардын Банкны валютын ханшаар тооцож тэмдэгтийн хураамжийг төлнө гэж заасан байдаг.

Тэмдэгтийн хураамжийн тухай хууль тогтоомжид татварын байгууллага хяналтыг хэрэгжүүлэх бөгөөд Хятад улсын Татварын газар /State Taxation Bureau/ тэмдэгтийн хураамжийг хураах ажлыг удирдан зохион байгуулна. Тэмдэгтийн хураамжийн тасалбар нь улсын мөнгөн тэмдэгт болох RMB-ээр илэрхийлэгдэнэ.

Тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулийг зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлага:

Хураамж төлөгч нь дараахь аль нэг зөрчлийг гаргасан нөхцөлд татварын байгууллагаас тухайн зөрчлийн хүнд, хөнгөнийг харгалзан хариуцлага хүлээлгэнэ. 1/ Тэмдэгтийн хураамж төлөх ёстой баримт бичигт тэмдэгтийн хураамжийг төлөөгүй эсвэл дутуу төлсөн бол, татварын байгууллага тэмдэгтийн хураамжийг нөхөж төлүүлэхээс гадна, тэмдэгтийн хураамжийн нөхөн төлөх мөнгөний нийт хэмжээнээс 20 дахин их хүртэлх мөнгөөр торгож болно.

2/ Энэ тогтоолын 6-р зүйлийн 1-д зааснаар, хураамж төлөгч нь хүчингүй болгох ёстой тэмдэгтийг хүчингүй болгоогүй байгаа бол татварын байгууллага нь тэмдэгтийн хураамжийн төлөх мөнгөн дүнгийн хэмжээнээс 10 дахин их хүртэлх мөнгөөр торгож болно.

3/ Энэ тогтоолын 6-р зүйлийн 2-д зааснаар, хураамж төлөгч нь тэмдэгтийн хураамжийн тасалбарыг дахин хэрэглэсэн бол, татварын байгууллага нь тухайн тэмдэгтийн хураамжийн төлөх нийт мөнгөний хэмжээнээс 30 дахин их хүртэлх мөнгөөр торгож болно. Хэрэв хураамж төлөгч нь тэмдэгтийн хураамжийн тасалбарыг хуурамчаар үйлдсэн бол, татварын байгууллагаас шүүхийн байгууллагад гомдол гаргаж хариуцлага хүлээлгэж болно. Мөн үүнээс гадна гүйцэтгэх тодорхой журмын 39-р зүйлд хэрэв тогтоолын 5-р зүйлийн 2-д заасныг зөрчсөн тохиолдолд, татварын байгууллагын тогтоосон тэмдэгтийн хураамж төлөх хугацаа хэтэрвэл, төлөөгүй байгаа хураамж болон дутуу төлсөн хураамжийг татварын байгууллагад нөхөн төлүүлэхээс гадна, хугацаа хэтэрсэн хоног тутам гүйцэтгээгүй үүргийн үнийн дүнгийн 5% тэнцэх хэмжээний торгуулийг ногдуулна.

Хэрэв хураамж төлөгч нь тэмдэгтийн хураамжийг илүү төлсөн тохиолдолд буцаан олгох эсвэл нөхөн хэрэглэх талаар өргөдөл гаргах эрхтгүй байдаг. Харин тэмдэгтийн хураамж төлөгч нь хураамжийн төлөх эсэх талаархи бичиг баримтын талаар үүссэн маргааныг дээд шатны нь татварын байгууллагад мэдэгдэж тухайн бичиг баримтыг хянуулна.

Хятад улсын тэмдэгтийн хураамжийн эрх зүйн зохицуулалтын хувьд, Хон Конг, Макао, Тайвань бүс нутгийн тэмдэгтийн хураамжийн төрлүүд нь өөр өөр байх бөгөөд бусад нутаг дэвсгэрийн хувьд хоорондоо маш их ялгаатай байна. Товч дурьдвал:

Макао-ын тэмдэгтийн хураамжийн төрөл:

Макао-ын тэмдэгтийн хураамжийн хуульд зааснаар, зарчмын хувьд худалдаа арилжааны үйл ажиллагааны хүрээнд бий болсон бүх төрлийн баримтаас тэмдэгтийн хураамжийг хураадаг. Мөн түүнчлэн гэрээнээс үүссэн бичиг баримт, түрээслэх, түрээслүүлэх гэрээний бичиг баримт, даатгалаас тэмдэгтийн хураамжийг тус тус авдаг.

Эдгээр энгийн тэмдэгтийн хураамжийн төрлүүдээс гадна, Макао-д зарим онцгой тэмдэгтийн хураамжууд байна. Тухайлбал, компани байгуулахад хувьцааны тэмдэгтийн хураамж, тоглолт, үзэсгэлэн худалдаа, бусад баяр наадмын арга хэмжээний тасалбарын үнээс авах үзвэр тоглолтын тэмдэгтийн хураамж, усан онгоц эсвэл онгоцонд суух тасалбараас авах замын хөдөлгөөний тэмдэгтийн хураамж, банкны хүү, зээлийн ашгийн хураамж зэрэг болно.

Хон конгийн тэмдэгтийн хураамжийн төрөл:

Хон конгийн тэмдэгтийн хураамж нь дараахь гурван төрлийн эрх зүйн баримт бичгээс зөвхөн тэмдэгтийн хураамж авна:

- Үл хөдлөх эд хөрөнгийг шилжүүлэх баримт бичиг
- Түрээслэх, түрээслүүлэх гэрээний баримт бичиг
- Хон конгийн үнэт цаасны арилжааны баримт бичиг

Тайваний тэмдэгтийн хураамжийн төрөл нь:

Тайван нь мөн дараахь гурван төрлийн баримт бичгээс тэмдэгтийн хураамжийг авах бөгөөд бусад төрлийн хураамжийн үйлчилгээ нь тухайн нутаг дэвсгэрийн засаг захиргааны актуудаар тогтоогддог байна.

- Мөнгөний баримт
- Үл хөдлөх хөрөнгийн зарах, авах, хуваах баримт
- Хөрөнгийн худалдаа

3.2 Сингапур улс

Сингапур улс нь 1998 оны 2 сарын 28-ны өдөр батлагдаж, 2006 оны 4 сарын 28-ны өдөр шинэчлэн найруулсан “Тэмдэгтийн хураамжийн Акт”/Stamp duties act/-аар зохицуулах бөгөөд энэхүү актаар дараахь бичиг баримтанд тэмдэгтийн хураамжийг төлдөг байна.

Хүснэгт 3.2 Сингапур улсын Тэмдэгтийн хураамжийн төрөл, хэмжээ

№	Тэмдэгтийн хураамжийн төрөл	Хамрагдах хүрээ	Хураамжийн хувь	Хураамж төлөх субъект
1	Бонд, гэрээ, баримт бичиг	Тавилга, эд хөрөнгө, тоног төхөөрөмжийн түрээс	Түрээстэй ижил	Түрээслэгч
2	Өмч шилжүүлэх, тээвэрлэх	Үл хөдлөх хөрөнгө	Эхний 1800\$-ын 100\$ бүрт –1\$ Дараагийн 1800\$-ын 100\$ бүрт –2\$ Түүний дараагийн 1800\$-ын 100\$ бүрт –3\$	Байгууллага, хувь хүн, шилжүүлэгч, эсвэл түрээслэгч
3	Мэдэгдэл, мэдүүлэг	Үл хөдлөх хөрөнгө, үнэт цаас хувьцааны худалдах, бэлэглэх, төлбөр тооцооны мэдэгдэл	10\$	

4	Хуулбар, олшруулсан хувь	Бичиг баримтын хуулбар, олшруулсан хувь	2\$ эсвэл эх хувьтай ижил	
5	Солилцох	Үл хөдлөх хөрөнгийг солих эсвэл солихоор тохирсон	Зарах төлбөртэй ижил	Байгууллага, хувь хүн, шилжүүлэгч, эсвэл түрээслэгч
6	Бэлэг		Зарахтай ижил	
7	Түрээс	Тавилга, хөрөнгө, тоног төхөөрөмжийн түрээс	250\$ бүрт: нэг жилд-1\$ хоёроос гурван жилд-2\$ Гурваас дээш –4\$	Түрээслэгч, түрээслүүлэгч
8	Зээл, зээлийн хэлэлцээр, өрийн бичиг \ дебентур\	Үл хөдлөх хөрөнгө, үнэт цаас хувьцаа	1000\$ бүрт- 4\$ ба 500\$-аас дээшгүй	зээлдэгч
9	Үл хөдлөх хөрөнгө хуваах	Үл хөдлөх хөрөнгийн баримт	Бичиг баримт бүрт 10\$	
10	Үл хөдлөх хөрөнгө, үнэт цаас эсвэл хувьцааны хэлэлцээр	Хэлэлцээрийн баримт бичиг	Өмч шилжүүлэх, тээвэрлэхтэй ижил	
11	Үл хөдлөх хөрөнгийн түрээс	Үл хөдлөх хөрөнгө	Бичиг баримт бүрт 10\$	

Тэмдэгтийн хураамж төлөх журам:

Тэмдэгтийн хураамжийг төлөх бичиг баримтанд хураамж төлсөн талаарх тамга, тэмдэг дарах эсвэл тусгай зориулалтын наалтыг наасанаар баталгаажуулна. Мөн түүнчлэн тэмдэгтийн хураамж төлөгч иргэн, хуулийн этгээд бүр электрон банкнд данс нээх шаардлагатай бөгөөд электрон тэмдэгтийн системд бүртгүүлэн өөрийн данснаас Комиссарын дансруу мөнгө шилжүүлж болдог.

Бичиг баримтыг нэрлэсэн үнээс хураамжийг ногдуулахдаа:

- Сингапуриас бусад валютаар илэрхийлэгдсэн мөнгөн тэмдэгт
- Хувьцаа эсвэл гүйлгээнд буй үнэт цаас, эсвэл бусад үнэт цаас бол хураах ёстой хураамжийг тухайн баримт бичгээр тодорхойлогдсон үнэ ханшаас, үнэт цаас бол дундаж үнээр бодох эсхүл тухайн өдрийн Сингапурын валют солих ханшаар тооцно.

Тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулийн 42-р зүйлд хуульд өөрөөр заагаагүй бол, тэмдэгтийн хураамж төлөгч /иргэн, хуулийн этгээд/ нь хураамж төлөх ёстой бичиг баримтыг Сингапур улсын хил дотор үйлдсэн бол бичиг баримтанд гарын үсэг зурахаас өмнө хураамжийг төлсөн тухай тамга тэмдэгийг даруулсан байх ёстой. Харин хуулийн 43-р зүйлд Сингапур улсын хилээс гадна үйлдсэн бол Сингапур улсад ирснээс хойш 30 хоногийн дотор тэмдэгтийн хураамжийг төлж тамга тэмдэг даруулах ёстой.

Тэмдэгийн хураамжаас чөлөөлөх нөхцөл:

- Сингапур улсаас гадна байгуулсан түрээс шилжүүлэг, худалдаа, хувьцаа зэрэг
- /Co-operative Societies Act/
- /Monetary Authority of Singapore under the Exchange Control Act/
- Газар ашиглалтын хуулийн Газрын орлогын хураамжийн /Collector of Land Revenue

under the Land Acquisition Act/ дагуу бүрдүүлсэн бичиг баримтуудыг тэмдэгтийн хураамжаас чөлөөлнө.

Хэрэв комиссар нь энэ хуулийн дагуу төлөх хураамжыг хэн нэгэн илүү мөнгө төлсөн гэдгийг хүлээн зөвшөөрвөл, илүү хураасан мөнгийг буцаан олгохоор баталгаа гаргана.

Тэмдэгтийн хураамжийн тухай хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага:

Тэмдэгтийн хураамж төлөх талаар маргаан гарсан тохиолдолд Комиссарт хүсэлт гаргаж тухайн бичиг баримт хураамж төлөх эсэх талаар болон тэмдэгтийн хураамжийн хувь хэмжээг тогтоолгож болно. Хэрэв хураамж төлөгч нь комиссарын шийдвэрийг эс зөвшөөрвөл шийдвэр гарснаас хойш 21 хоногийн дотор дээд шүүхд гомдол гаргаж, давж заалдаж болно.

Хэрэв хураамж төлөгч нь хураамж төлөхөөс зайлсхийсэн тохиолдолд мөн тэмдэгтийн гэрчилгээтэй холбоотой зөрчил гаргасан тохиолдолд, зөрчлийн нөхцөл байдлаас хамааран 10,000\$-аас хүртэлх хэмжээгээр торгох эсвэл 3 жил хүртлэх хугацаагаар хорих хүртлэх хариуцлага хүлээлгэнэ.

Электрон тэмдэгтийн систем /E-stamping system/:

Комиссар нь дараахь үйлчилгээнд Электрон тэмдэгтийн системийг байгуулан ажиллуулж болно.

- Бичиг баримт дээр тэмдэгтийн хураамжийн үнэлгээ \ болон торгууль \ ;
- Үнэлгээний дагуу бичиг баримтын тэмдэгтийн хураамж, болон торгуулийг электрон хэлбэрээр шилжүүлэх;
- Комиссараас бичиг баримтанд гаргасан зөвшөөрлийн дугаар бүхий тэмдэгтийн гэрчилгээг тухайн бичиг баримттай хасаргах;

Энэхүү Электрон тэмдэгтийн системд бүртгүүлэн ашигласнаар Комиссарт бичиг баримтыг хураалгах эсвэл комиссарын ажлын байранд очин хураамж төлөх шаардлагагүй байдаг.

3.3 Ирланд Улс:

Ирланд улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай эрх зүйн зохицуулалтыг 1990 онд батласан 12 бүлэг, 164 зүйл бүхий “Тэмдэгтийн хураамжийн нэгдсэн хууль”-аар зохицуулдаг байна. Энэ хуулиар үл хөдлөх хөрөнгө, түүний шижүүлэг, үнэт цаас, бонд, лизинг буюу санхүүгийн түрээс, түрээс зэрэг хэдэн төрлийн үйлчилгээнд тэмдэгтийн хураамж ногдуулдаг байна. Тэмдэгтийн хураамж төлөгч нь тухайн төрлийн үйлчилгээний эзэмшигч буюу худалдан авагч байх бөгөөд тэмдэгтийн хураамжийг тусгай эрх бүхий төлөөлөгч хариуцаж гүйцэтгэнэ.

Тэмдэгтийн хураамжийн төрөл, хувь хэмжээ:

Үл хөдлөх хөрөнгө

Үл хөдлөх хөрөнгөнд тэмдэгтийн хураамжийг тухайн үл хөдлөх хөрөнгийн зориулалт / орон сууцны ба орон сууцны бус/, хөрөнгийн үнэ, худалдан авч байгаа хүний статусаас шалтгаалан оногдуулна.

Хүснэгт 3.3 Үл хөдлөх хөрөнгө болон газрын шилжүүлэг ба бусад
/Орон сууцны бус зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийн хураамж/

Хөрөнгийн хэмжээ	Хэмжээ хувь
₮10,000 доош	Хөнгөлөнө
₮10,001 - ₮20,000	1%
₮20,001 - ₮30,000	2%
₮30,001 - ₮40,000	3%
₮40,001 - ₮70,000	4%
₮70,001 - ₮80,000	5%
₮80,000 дээш	6%

* * *

Орон сууцны зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгийн хураамж

Хөрөнгийн үнэ(₮)	Анх удаа худалдан авч байгаа хүн	Хоёрдогч эзэмшигч
125,000 хүртэлх	Хөнгөлөлт	Хөнгөлөлт
₮125,001 - ₮1,000,000	Хөнгөлөлт	7%
Balance over ₮1,000,000	Хөнгөлөлт	9%

Тухайн орон сууц нь 125м²-аас илүүгүй тохиолдолд анх удаа худалдан авч байгаа эзэмшигч нь хөнгөлөлтийг эдлэх бөгөөд хөнгөлөлт эдэлнэ. Хэрэв тухайн үл хөдлөх хөрөнгө бэлэг хэлбэрээр бусдад шилжсэн тохиолдолд тухайн үеийн зах зээлийн ханшын дагуу тооцож тэмдэгтийн хураамжийг авна.

Үнэт цаасны шилжүүлэг, үнэт цаас

Үнэт цаасны төлбөрийн 1% байна. Тухайн үнэт цаасны хураамж нь ₮1-с доошоо унасан тохиолдолд доод хэмжээ нь хамгийн багадаа ₮1 төлнө. Мөн түүнчлэн моргажийн зээлийн хувьд хураамжийг үнэт цаасны нэгэн адил хэмжээгээр тооцдог. Лизингийн хураамжийг түрээс болон нэрлэсэн үнэ хоёрт оногдуулна.

Түрээс	Түрээсийн хураамж
Амины сууц ба орон сууцны лизингийн нөхцөл нь тодорхой бус эсвэл 35 жилээс ихгүй ба түрээс нь жилийн ₮19,050 илүүгүй	Хөнгөлнө
Бусад тохиолдолд:	
Тодорхой нөхцөлтэй 35 жил хүртэлх	Түрээсийн жилийн дундажын 1%
35 жил их ба 100 жил ихгүй	Түрээсийн жилийн дундажын 6%
100 жилээс их	Түрээсийн жилийн дундажын 12%

Санхүүгийн карт: Кредит карт, төлбөрийн карт, АТМ карт болон лазер карт дээр хураамж ногдуулна.

- Кредит карт - 30᠖
- Төлбөрийн карт - 30᠖

Тухайн хүн өөрийн дансандаа нэмэлт карт эзэмшиж болох бөгөөд нэмэлт хураамж төлөхгүй харин аж ахуй нэгж нь нэг дансанд олон карттай байж болох бөгөөд карт бүрт нэмэлт хураамж төлнө.

- АТМ карт - 2.50᠖
- Дебит /лазер/ карт - 2.50᠖
- АТМ ба лазер холимог карт - 5᠖

Хөнгөлөлтүүд:

- Хэрвээ тухайн карт эзэмшигч нь нэг жилийн хугацаанд ашиглаагүй бол тэмдэгтийн хураамж төлөхгүй.
- Тухайн санхүүгийн хугацаанд карт эзэмшигч нь нас барсан тохиолдолд тэмдэгтийн хураамж ногдуулахгүй
- Төлбөрийн хаяг тухайн улсаас гадна бол хураамж ногдуулахгүй

Бусад хэрэгслүүд дээрх тэмдэгтийн хураамжийн хөнгөлөлтүүд:

- Концерни доторхи үл хөдлөх хөрөнгийн шилжилт нь хөнгөлөлтөнд хамрагдах бөгөөд лизинг нь үүнд хамаарахгүй болно.
- Тодорхой компаниудын сэргээн босголт болон нэгдэх.
- Компани нь хувьцаат компани болох.
- Залуу фермерийн хөнгөлөлт – энэ нь фермерийн зориулалтын үл хөдлөх хөрөнгө, газар эзэмшигч бөгөөд тухайн хөнгөлөлтөнд хамрагдах үед 35 нас хүрээгүй хүн хамрагдана.
- Фермерийн нэгдэлийн хөнгөлөлт
- Буяны зориулалтаар газар шилжүүлэх, түүний лизинг хөнгөлөх
- Хандив – сургууль болон 3 дугаар зэрэглэлийн коллежд
- Спортын зориулалтаар газар шилжүүлэх болон лизинг хөнгөлөх бөгөөд Татварын ерөнхий хуулийн 235-д заасан заасан этгээдэд
- Тодорхой гэр бүлийн шилжүүлэг–фермерийн газрын тодорхой шилжүүлгүүд хамрагдана.
- Арилжааны зориулалтын ой – тухайн газар ургаж байгаа модны өртөгт оногдуулахгүй
- Эхнэр нөхөр хоёрын хооронд үл хөдлөх хөрөнгийг шилжүүлэх
- Ирландын шүүхийн дагуу гэр бүл салгуулсан тохиолдолд чөлөөлөгдөнө.
- Оюуны хөрөнгө – патент, барааны таних тэмдэг /trade mark/, зохиогчийн эрх, зохион бүтээл, домайн нэр гэх мэт зүйлс хамаарана.
- Европын холбооны нэгж фермерийн төлбөрийн баримтын дагуу худалдаа, шилжүүлэг зэрэг нь хөнгөлөгдөнө.
- Орон сууцны байгууллага ба Боломжит орон сууцны нөхөрлөл
- Oireachtas сан буюу Ирландын Парламентын сангууд

Тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулийг зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлага:

Тэмдэгтийн хурааж төлөөгүй этгээдэд тавих торгууль болон хариуцлагыг уг хуулийн 10 дугаар бүлэгт тусгаж өгсөн байна. Уг хуулийн 129-д зааснаар хувь хүн нь зохих ёсоор тэмдэгтийн хураамж төлөөгүй нь нотлогдсон тохиолдолд 500 фунт стерлинг торгууль төлнө гэж заасан байна. Тэмдэгтийн хураамжийг нөхөн төлүүлэх үйл ажиллагаа нь тухайн харъяа дүүргийн шүүхийн журмаар шийдэгдэх бөгөөд тэмдэгтийн хураамжтай холбоотой бусад торгуулыг Татваруудын ерөнхий хууль /1997/-ийн 987.4, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066 ба 1068 заасан заалтын дагуу хариуцлага хүлээлгэнэ.

Дөрөв. Архидан согтуурахтай тэмцэх талаарх бусад орны туршлага, хэрэгжүүлж буй бодлого

4.1 Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын Европ дахь салбар

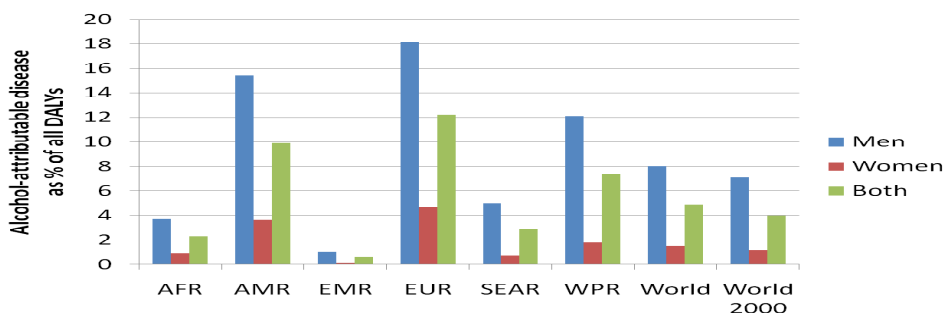
Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага (Worth Health Organization)-ын Европ дахь салбар 2002 онд байгуулагдсан бөгөөд түүний гишүүн улсаар одоогийн байдлаар нийт 53 орон хамрагддаг байна. Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага (ДЭМБ) эдгээр орнуудын архи, согтууруулах ундаатай холбогдолтой үйл ажиллагааны нэгдсэн тайланг 2010 онд гаргажээ. Уг тайланд улс орнуудын архи, согтууруулах ундаатай холбоотой харилцааг зохицуулсан нийтлэг зохицуулалтыг дараахь байдлаар тоймолсон байна.

- Гишүүн орнуудын 60 хувь нь архи, согтууруулах ундааны талаархи үндэсний хэмжээний бичмэл бодлогын баримт бичигтэй аж. Бусад орнуудын бодлогын баримт бичиг нь төсөл хэлбэрээр байгаа, эсвэл бодлогын баримт бичиг огт байхгүй байна.
- Үндэсний хэмжээний бодлогын баримт бичигтэй улс орнуудын ихэнхи нь орон нутгийн хэмжээнд үйлчлэх бодлогын баримт бичгийг зэрэгцүүлэн хэрэгжүүлж байна.
- Жолоочийн цусан дахь архины хэмжээг 8 орон “тэг” гэж заасан бол 9 орон 0.2-0.4 гр/л, 25 оронд 0.5 гр/л, 3 оронд 0.8 гр/л гэж тус тус заажээ.
- Нийт орнуудын 2/3 нь пиво, вино худалдан авах, 3/4 нь спиртын төрлийн ундааг худалдан авах насны доод хязгаарыг 18 нас гэж заасан байна.
- Улс орнуудын 40 хувь нь архи, согтууруулах ундааг худалдаалах цагийн хязгаарыг тогтоосон бол 67 хувь нь худалдаалах газрыг хязгаарласан байна.

ДЭМБ-ын Европ дахь салбарын үзүүлэлтээр дэлхийн бусад орнуудаас Европт архины улмаас өвчлөлт болон нас баралт хамгийн өндөр хувьтай байна. (Зураг 1.) 2010 оны байдлаар Европт 2007 оны дэлхийн санхүү, эдийн засгийн хямралын дараах хор уршиг үргэлжилсээр байгаа нь архины хэрэглээг нэмэгдүүлсэн байна. Тухайлбал, Европын холбоонд ажилгүйдлийн түвшин гурван хувиар нэмэгдэхийн зэрэгцээ архины улмаас нас баралтын хувь хэмжээ ч нэмэгдсэн байна.

Зураг 4.1. Дэлхийн улс орнуудын архи, согтууруулах ундаанаас үүдсэн өвчлөлт, нас баралтын түвшин

Бүс нутгаар, хүйсээр

Эх сурвалж: ДЭМБ, 2004 он.

Бодлогын үндсэн зорилт бол эрүүл мэндийг хамгаалахын зэрэгцээ нийгмийн сайн сайхан аж байдлыг сайжруулах явдал юм. Дээрхи тайланд архи, согтууруулах ундааны зохисгүй хэрэглээтэй тэмцэх үр дүнтэй бодлогын зохицуулалтыг дараах байдлаар томъёолсон байна. Үүнд:

- Архи, согтууруулах ундаанд ногдуулах татварыг нэмэгдүүлэх,
- Архи, согтууруулах ундааны эсрэг сургалт, сурталчилгаа явуулах,
- Цусан дахь архины хэмжээг бууруулан тогтоох,
- Архи, согтууруулах ундааны зар сурталчилгааг хязгаарлах,
- Архи, согтууруулах ундааны худалдаалах харилцааг хуулиар зохицуулах,
- Европын орнуудаас Ирланд улс нь архи, согтууруулах ундааны хэрэглээ дээгүүрт ордог тул судлагаанд тусгайлан авч үзсэн юм.

4.2 Ирланд улс

Тус улсад архи, согтууруулах ундаатай холбоотой харилцааг зохицуулдаг гол зохицуулалт бол 2008 онд батлагдсан **Архи, согтууруулах ундааны тухай хууль** бөгөөд мөн **Архи, согтууруулах ундааны үндэсний хөтөлбөрийг** хэрэгжүүлдэг байна. Тус улсын иргэдийн архи, согтууруулах ундааны зохисгүй хэрэглээ 1989-2001 оны үед Европын холбооны орнуудын дунд хамгийн өндөр байсан. Тус улс нь 1995 онд Европын архи, согтууруулах ундааны тухай чартыг зөвшөөрөн баталсан байна.

Архи, согтууруулах ундааны худалдаа

Ирландад согтууруулах ундааг зарах тусгай зөвшөөрөл авсан газарт зарахаас гадна тусгай зөвшөөрөл аваагүй газарт зарж болно. 2003 оны 8-р сараас Ирландад эхлэн аливаа согтууруулах ундааг хямдруулсан үнээр зарахыг хориглосон байна. Өмнө нь “азтай цаг” гээд тодорхой цагуудад согтууруулах ундааг хямралтай үнээр зардаг байжээ.

Тусгай зөвшөөрөлтэй газар. Архи, согтууруулах ундааны тухай хуулиар 18 нас хүрээгүй этгээдэд согтууруулах ундаа зарахыг хориглох бөгөөд хэрэв хууль зөрчвөл шүүх худалдсан этгээдийн анхны үйлдэлд нь 3.000 еврогоос ихгүй, дараа дараагийн үйлдэлд 5.000 еврогийн торгууль ногдуулна. 18 нас хүрээгүй этгээд согтууруулах ундаа худалдан авах эрхгүй нь дээр эцэг эхийг зөвшөөрөлгүйгээр хувийн эзэмшилээс өөр газар уухыг хориглоно.

Тусгай зөвшөөрөлтэй газарт согтуу хүнд согтууруулах ундаагаар үйлчлэх, эсвэл согтуу хүнийг оруулахыг хуриглоно. Согтуу гэдгийг өөртөө болон бусдад аюул учруулахуйц хүртэл түвшинд согтууруулах ундаа уусаныг хэлнэ. Хэрэв хууль зөрчсөн бол тухайн газрын эзэмшигчийн анхны үйлдэлд нь 3.000 евро, дараа дараагийн үйлдэлд 5.000 еврогийн

торгууль ногдуулна. Мөн 18 нас хүрээгүй этгээд согтууруулах ундаа зарах зөвшөөрөлтэй газар удаан хугацаагаар байхыг зөвшөөрөхгүй бөгөөд хэрэв ийм тохиолдолд гарвал тухайн газрын зөвшөөрлийг хураах хүртэл арга хэмжээ авна.

Тусгай зөвшөөрөлгүй газар. Тусгай зөвшөөрөл аваагүй бол тухай газар нь согтууруулах ундааг Даваа-Баасан гаригуудад 10.30-22.00, амралтын өдрүүдэд 12.30-22.00 цагийн хооронд зарна.

Тусгай зөвшөөрөл аваагүй газарт 18 нас хүрээгүй этгээд эцэг, эх, халамжлан хүмүүжүүлэгчгүйгээр байхыг хориглох бөгөөд эдгээр газарт үүнийг хориглосон тухай тэмдэгийг үргэлж, ил харагдахуйц газар заавал тавьсан байх ёстой. 18 нас хүрээгүй этгээд хууль зөрчвөл анхны үйлдэлд 25.40 евро, дараа дараагийн үйлдэлд 63.50 еврогийн торгууль ногдуулна. Хэрэв тухайн газрын эзэмшигч нь буруутай бол 381 евро, дараа дараагийн үйлдэлд 635 еврогийн торгууль төлнө.

Тойргийн шүүх дээрхи зөрчлийг гаргасан байгууллагыг түр хугацаагаар хаах хүртэл арга хэмжээг авна. Энэ арга хэмжээг торгуулиас гадна авч болно. Түр хугацаагаар хаах арга хэмжээ нь анхны үйлдэлд нь 2 хоногоос багагүй, 7 хоногоос ихгүйгээр тогтоох бол дараа дараагийн үйлдэлд нь 30 хоногоос ихгүй тогтооно.

Архидалтай тэмцэх арга хэмжээ

Ирландад **Архины эсрэг үйл ажиллагаа** гэсэн үндэсний хэмжээний тусламжийн байгууллага үйл ажиллагаа явуулдаг байна. Тус байгууллага нь иргэдэд архи, согтууруулах ундаатай холбоотой мэдээ, мээдээлэлээр хангах, түүний хор уршгийг танин мэдүүлэх болон шийдвэр гаргачидад бодлогын баримт бичиг, зөвлөмж гаргахад нь туслалцаа үзүүлдэг байна. Архи, согтууруулах ундааны хор уршиг нь тус улсын нийгэм, эдийн засгийн хөгжилд нөлөөлж байгаа бөгөөд дараах байдлаар илэрч байна гэж үзжээ:

- өвчлөлт бий болох, нэмэгдэх,
- аваар осол гарах,
- ашиг орлого буурах,
- ядуурлын үзүүлэлт болон ажлын байран дахь бүтээмж буурах,
- архи, согтууруулах ундаанаас болж ажилдаа ирэхгүй байх,

Архи, согтууруулах ундаанаас үүдэх хор уршгийг арилгах нийгэм, эрүүл мэндийн зардал үлэмж их болж байгаа бөгөөд 2003 оны байдлаар 2.6 тэрбум еврод хүрсэн, архи, согтууруулах ундаанаас болж ажилдаа ирээгүйгээс болж 1 тэрбумаас дээш еврогийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл тасарсан байна. Үүнээс гадна айл өрхөд учирсан хохирлыг тооцоох аргагүй юм.

Ирландад **Архи, согтууруулах ундааг буруу хэрэглэхтэй тэмцэх үндэсний стратеги бодлогыг** 2009-2016 оны хооронд хэрэгжүүлэхээр баталсан байна. Судалгааны үндсэн дээр боловсруулсан бүх талыг хамарсан бодлогыг хэрэгжүүлэх нь үр дүнтэй бөгөөд үүнд дараах гол бодлогыг хамруулсан:

- 1) Архи, согтууруулах ундааг худалдаалах бодлого,
- 2) Архи, согтууруулах ундааг уухыг багасгах бодлого,
- 3) Богино зөвлөгөө болон архинд донтох эмгэгийг эрт илрүүлж, эмчилгээнд хамруулах.

Мөн архи, согтууруулах ундааны худалдаа, зар сурталчилгаанаас хамаарч өсвөр насныхан үүнд ууруу татагдах боломж нь нэмэгддэг гэдгийг судалгаагаар батлагдсан тул хуулиар хязгаарлаж зохицуулсан байна.

4.3. ДЭМБ-ын Номхон далайн бүс нутгийн салбар

ДЭМБ-ын Номхон далайн орнуудын баруун бүсийн архи, согтууруулах ундааны хэрэглээ, түүнээс үүдэх хор уршгийг бууруулах стратегийг 2006 оны 9-р сард боловсруулан баталсан байна. Уг стратегийн үндсэн зорилго нь архи, согтууруулах ундааны зохисгүй хэрэглээг бууруулах явдал бөгөөд энэхүү зорилгын хүрээнд дараахь зорилтуудыг дэвшүүлсэн байна:

- Архи, согтууруулах ундааны зохисгүй хэрэглээнээс үүдэх эрсдэлийг бууруулах,
- Архи, согтууруулах ундааны зохисгүй хэрэглээний нөлөөг багасгах,
- Архи, согтууруулах ундааны хэрэглээг хууль эрх зүйн орчиноор зохицуулах,
- Стратегийн хэрэгжилтийг дэмжих, тогтвортой байдлыг хангах тогтолцоог бүрдүүлэх.

4.4 Шинэ Зеланд

Шинэ Зеланд нь “Согтууруулах ундаа худалдах тухай хууль”-ийг 1989 оны 8-р сарын 17-нд батлан 1990 оны 4-р сарын 1-ээс эхлэн хүчин төгөлдөр мөрдөж эхэлсэн.

Архи, согтууруулах ундааны худалдаа

Согтууруулах ундааг олон нийтэд худалдах буюу нийлүүлэхэд шаардлагатай согтууруулах ундааны зөвшөөрлийг энэхүү хуульд заасны дагуу олгох бөгөөд согтууруулах ундааны 4 төрлийн зөвшөөрөл байдаг. Үүнд:

1. **Согтууруулах ундааг зарах зөвшөөрөл** (off licence) - согтууруулах ундаа худалдах, гэхдээ үйлчлэхгүй. Жишээ нь: архи виноны дэлгүүр, супермаркет.
2. **Согтууруулах ундаагаар шууд үйлчлэх, худалдах патент** (on licence) - согтууруулах ундаагаар үйлчлэх зөвшөөрөл. Жишээ нь: зочид буудал, ресторан, шөнийн клуб.
3. **Клуб Зөвшөөрөл** (club licence) - Клубд хамрагдах. Жишээ нь: нийгмийн клуб, спорт клуб гэх мэт.
4. **Тусгай зөвшөөрөл** (special licence) - Үйл ажиллагаа явуулах ба арга хэмжээ зохион байгуулах газарт согтууруулах ундаа зарах. Жишээ нь: үзэсгэлэн, үзүүлбэр, хандивийн тоглолт гэх мэт.

Согтууруулах ундаа зарах зөвшөөрлийн хугацаа:

Бүх согтууруулах ундааг зарах зөвшөөрлийн хугацаа нь зөвшөөрөл гарснаасаа хойш 1 жил хүчинтэй байх ба хэрэв согтууруулах ундааг зарах зөвшөөрлийн хугацааг сунгах өргөдлийг зохих ёсоор гаргасан бол, өргөдөлд тогтоосон хугацаа хүртэл хүчинтэй байна.

Auckland хотод согтууруулах ундааны зөвшөөрлийг олгохдоо: Согтууруулах ундааны зөвшөөрлийг Веллингтоны согтууруулах ундааны зөвшөөрлийн захиргааны байгууллага (Liquor Licensing Authority in Wellington)-аас олгоно. Auckland хотын зөвлөл нь захиргааны байгууллагын агент юм.

Хүснэгт 4.1 Auckland хотын согтууруулах ундааны зөвшөөрлийн төрөл, хувь хэмжээ

Зөвшөөрлийн төрөл	Зөвшөөрлийн төлбөр	Зөвшөөрлийг сунгах төлбөр	Хүчинтэй хугацаа	Төлбөрийн нөхцөл
-------------------	--------------------	---------------------------	------------------	------------------

Согтууруулах ундааг зарах зөвшөөрөл	\$793.24	\$793.24 Сунгахад эхлээд 1 жилийн дараа сунгах ба үүний дараа 3 жил тутам	1 жил	Өргөдөл гаргах үед төлбөрийг төлөх ба төлсөн төлбөрийг буцаан олгохгүй.
Согтууруулах ундаагаар шууд үйлчлэх, худалдах патент	\$793.24	\$793.24 Сунгахад эхлээд 1 жилийн дараа сунгах ба үүний дараа 3 жил тутам	1 жил	Өргөдөл гаргах үед төлбөрийг төлөх ба төлсөн төлбөрийг буцаан олгохгүй.
Клуб Зөвшөөрөл	\$793.24	\$793.24 Сунгахад эхлээд 1 жилийн дараа сунгах ба үүний дараа 3 жил тутам	1 жил	Өргөдөл гаргах үед төлбөрийг төлөх ба төлсөн төлбөрийг буцаан олгохгүй
Тусгай зөвшөөрөл	\$64.40	Тухайн үйл ажиллагаа ба арга хэмжээний хугацаанд газарт согтууруулах ундаа зарах.		Өргөдөл гаргах үед төлбөрийг төлөх ба төлсөн төлбөрийг буцаан олгохгүй

Мөн тус улс нь 1976 онд Архины зөвлөлийн байгуулсан. Тус зөвлөлийн жилийн төсөв нь 12.7 сая шинэ зеланд доллар бөгөөд санхүүгийн эх үүсвэр нь архины онцгой албан татвар юм. Архины онцгой албан татвар нь 1 л тутамд 1.37-44.74 цент байдаг. Сүүлийн жилүүдэд дараах үндсэн ажлыг хэрэгжүүлсэн байна:

- Архи худалдаалах насыг 18 нас байсныг 20 болгосон (2002),
- Согтууруулах ундааны эрэгтэй, эмэгтэй хүний зохистой хэрэглээний хэмжээг боловсруулсан (2002),
- Олон нийтийн газар архины хэрэглээг зохицуулах бодлого боловсруулсан (2004),
- Архинд донтох эмгэгийг эрт илрүүлж, эмчлэх бодлого (2004).

1.5 БНХАУ

Хятад улс нь согтууруулах ундааны зөвшөөрлийг “БНХАУ-ын захиргааны зөвшөөрлийн тухай хууль”-аар зохицуулах бөгөөд энэ хууль нь 2003 оны 8-р сарын 27-ны өдөр БНХАУ-ын 10 дахь удаагийн Бүх Улсын Ардын Төлөөлөгчдийн их хурлын байнгын хорооны 4 дэх чуулганаар баталж, 2004 оны 7-р сарын 1-ний өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр болсон.

Согтууруулах ундааны зөвшөөрлийг олгохдоо тухайн шатны Захиргааны байгууллага нь хууль, захиргааны тогтоосон журмын дагуу, хуульд заасан төрөл, стандартын хэмжээгээр төлбөрийг төлнө.

Хүснэгт 4.2 **Хятад Улсын согтууруулах ундааны зөвшөөрлийн төрөл, хувь хэмжээ**

Хот, муж Хууль, эрх зүйн зохицуулалт	Зөвшөөрлийн төрөл	Төлбөр RMB Г	Тавигдах шаардлага
--	-------------------	-----------------	--------------------

Guang dong муж “Guang dong мужын эдийн засаг худалдааны байнгын хорооны согтууруулах ундааны үйлдвэрлэх зөвшөөрлийн тогтоол”	Согтууруулах ундааны үйлдвэрлэх зөвшөөрөл	Бүртгэлийн хураамж 1000000–аас дээш	Үйлвэрийн талбайн хэмжээ 500 метр кв-аас багагүй
	Согтууруулах ундааны бөөний худалдааны зөвшөөрөл	Бүртгэлийн хураамж 500000–аас дээш	Агуулахын талбайн хэмжээ 80 метр кв-аас багагүй, үйлчилгээ явуулах талбайн хэмжээ 50 метр кв-аас их
	Согтууруулах ундааны жижиглэнгийн худалдааны зөвшөөрөл	Бүртгэлийн хураамж 100,000–аас дээш	Үйлчилгээ явуулах талбайн хэмжээ 20 метр кв-аас их
Si chuan муж “Si chuan мужын согтууруулах ундаа удирдах тогтоол”	Согтууруулах ундааны бөөний худалдааны зөвшөөрөл	Бүртгэлийн хураамж 300,000-аас доошгүй	Үйлчилгээ явуулах талбайн хэмжээ 40 метр кв-аас их, Агуулахын талбайн хэмжээ 100 метр кв-аас багагүй,
	Импортын Согтууруулах ундааны бөөний худалдааны зөвшөөрөл	Бүртгэлийн хураамж 1000,000-аас доошгүй	
	Импортын Согтууруулах ундааны жижиглэнгийн худалдааны зөвшөөрөл	Бүртгэлийн хураамж 500,000-аас доошгүй	
Shang hai хот “Shang hai хотын согтууруулах ундааны үйлдвэрлэх, худалдах тогтоол”	Согтууруулах ундааны бөөний ба жижиглэнгийн худалдааны зөвшөөрөл	Бүртгэлийн хураамж 500,000-аас доошгүй	Үйлчилгээ явуулах талбайн хэмжээ 50 метр кв-аас их, Агуулахын талбайн хэмжээ 80 метр кв-аас багагүй,
	Импортын Согтууруулах ундааны үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөл	Бүртгэлийн хураамж 500,000 –аас дээш	
Guang zhou муж “Guang zhou мужын согтууруулах үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөл”	Guang zhou мужын Согтууруулах үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөл	Бүртгэлийн хураамж 100,000 –аас дээш	Үйлчилгээ явуулах талбайн хэмжээ 20 метр кв-аас их

* * *

Тав. Хатуулаг өндөртэй архины татварыг нэмэх байдлаар өндөр үнэтэй болгох, хатуулаг багатай архи, согтууруулах ундааны үйлдвэрлэлийг дэмжих талаар авсан бодлогын арга хэмжээ

5.1. Архины татварын өнөөгийн байдал

Манай улс архи, тамхины хэрэглээг хязгаарлах тодорхой арга хэмжээ авсаар ирсэн ба 1923 оноос эхлэн архи, тамхи, шүдэнз зэрэг бараанд онцгой албан татварыг ногдуулж ирсэн. Энэ нь согтууруулах ундаа болон тамхины борлуулалтын орлогод 4 хувиар ногдуулж байжээ. 1992 оноос эхлэн татварын багц хуулийг батлан мөрдүүлэх явцад зах зээлийн нөхцөлд нийцсэн Онцгой албан татварын хуулийг 1993 оноос батлан мөрдүүлж эхэлсэн билээ. Төсвийн орлогыг бүрдүүлэх зорилгын зэрэгцээгээр согтууруулах ундааны хэрэглээг хязгаарлах, зарим төрлийн үйлдвэрлэлийн байгаль орчинд нөлөөлөх сөрөг нөлөөллийг багасгах зорилгоор онцгой албан татварыг хэрэглэж байна.

Монгол Улсын Их Хурлаас Онцгой албан татварын тухай хуулийг 2006 оны 06 сарын 29-ны өдөр шинэчилсэн найруулга хийн 2007 оны 01 сарын 01 өдрөөс дагаж мөрдөхөөр

баталсан юм. Шинээр батлагдсан Онцгой албан татварын хууль нь согтууруулах ундаанд ногдох албан татварыг тухайн бүтээгдэхүүний үнэнд ногдуулдаг байсныг биет хэмжээнд ногдуулдаг болгон өөрчлөөд байна.

Татварын албанд хийгддэг судалгаанаас үзэхэд Монгол Улсын хэмжээнд 2010 оны байдлаар бүх төрлийн согтууруулах ундаа үйлдвэрлэх тусгай зөвшөөрөлтэй 103 аж ахуйн нэгжийн 128 үйлдвэр нийт 250 нэр төрлийн согтууруулах ундаа үйлдвэрлэн борлуулж байна. Харин үүн дотор архи, спиртийн үйлдвэр нь 80 гаруй хувийг эзэлж байгаа юм. 2010 оны арваннэгдүгээр сарын байдлаар Монгол Улсад 18,5 сая литр архи, 40,5 сая литр шар айраг үйлдвэрлэсэн нь 2009 оны мөн үетэй харьцуулахад архи 19.4, шар айраг 65,6 хувиар өссөн байна.

Энэхүү үйлдвэрлэсэн архи, шар айргийг манай орны эдийн засгийн идэвхтэй хүн амд харьцуулж үзвэл нэг хүнд архи 15.4 литр, шар айраг 33.6 литр болж байна. Энэ тоонд импортоор оруулж ирж байгаа согтууруулах ундааны тоог хамааруулаагүй болно.

Татварын албаны зүгээс согтууруулах ундааны үйлдвэрлэл, борлуулалтанд тавих хяналтыг сайжруулах үүднээс дэлхийн олон оронд хэрэглэгддэг “Үйлдвэрлэлийн шугамуудыг үндэсний хэмжээнд ил тод болгох” шийдлийг хэрэглэх нь зүйтэй гэж үзэж байна. нууцлалтай будгийн тусламжтайгаар тэмдэглэгээ хийж түүнийгээ мэдээллийн санд нэгтгэн, улмаар онцгой татварт ногдох бүтээгдэхүүнийг бүртгэснээр тухайн бүтээгдэхүүний хөдөлгөөний бүрэн мэдээллийг бий болгох нь тус шийдлийн үндсэн зарчим юм. Нөгөө талаас хатуулаг багатай согтууруулах ундааны үйлдвэрлэлийг дэмжих үүднээс хатуулаг багатай согтууруулах ундаанд ногдуулах онцгой албан татварын хэмжээг багасгах, хатуулаг ихтэй согтууруулах ундаанд ногдуулж буй онцгой албан татварын хэмжээг ихэсгэх бодлого баримталж болох юм.

5.2. Олон улсын туршлага

Хүн төрөлхтөн олон зуун жилийн тэртэйгээс цангаа тайлах үүднээс дарс болон шар айргийг хэрэглэж иржээ. Учир нь түүхий усыг олон төрлийн өвчин дамжуулах аюултай гэж үздэг байв. Түүнчлэн бага хэмжээнд иссэн шингэн хүний бие организмд байх ёстой усны балансыг хангаж байхаас гадна хэрэгцээт амин дэмийг бас нөхөж чаддаг байжээ. Харин манай эриний 12 дугаар зуунаас иссэн бүтээгдэхүүнээс этанолыг нэрэх замаар гаргаж авдаг Дорно зүгээс гаралтай технологи дэлхий дахинд нэвтэрснээр согтууруулах ундааны хатуулаг хэд дахин нэмэгдэж архийг хэтрүүлэн хэрэглэх процесс анх эхэлсэн гэж үздэг байна.

Архины зохисгүй хэрэглээтэй тэмцэх олон төрлийн хяналтын аргуудыг дэлхийн улс орнууд хөгжлийнхөө туршид авч хэрэгжүүлж ирснийг үндсэнд нь эдийн засгийн, албан болон албан бус хяналт гэж гурав ангилж болохоор байна.

Эдийн засгийн хяналт гэж архины үнээр дамжуулан хяналт тогтоохыг, албан ёсны хяналт гэж тухайн улсад тусгайлан баталсан хууль тогтоомж, эрх зүйн баримт бичгийн хүрээнд тавих хяналтыг, албан бус хяналт гэж тухайн нийгэмд архитай холбогдолтой тогтсон зан заншил, уламжлал, уух архины хэмжээний дээд хязгаарыг тогтоох, архи уух насны доод ангилалыг тогтоосон дэг журам, зүйр цэцэн үгс зэргийг хамруулан ойлгож болох юм.

Дэлхийн зарим орнуудад архидан согтуурахтай эдийн засгийн аргаар хэрхэн тэмцдэг тухай зарим товч дурдвал:

Франц

19 дүгээр зууны эхэнд Франц улс нэг хүнд жилд 20 гаруй литр цэвэр спирттэй тэнцэх хэмжээний согтууруулах ундаа хэрэглэдэг байв. Гэхдээ францчуудын хувьд хөнгөн төрлийн дарс хэрэглэдэг байсан учир согтууруулах ундаанаас болж нас барагсадын тоо харьцангуй цөөн байжээ. Тухайлбал жилд 11 хүн архианаас болон нас бардаг байсан бол нэг хүнд ногдох цэвэр спиртийн хэмжээгээрээ тус улсаас 7 дахин бага цэвэр спиртийн хэмжээтэй тэнцэх архи, согтууруулдаг ундаа хэрэглэдэг Хаант Орос улсад жилд 55 хүн дээрхи шалтгаанаас болж нас барж байв.

1960 онд Франц улсын нэг хүнд жилд ногдох цэвэр спиртны хэмжээ 20 литр болох үед тус улсын ерөнхийлөгч Шарль Де Голь хэд хэдэн эрх зүйн актуудыг хэрэгжүүлж эхэлсэн байна. Тухайлбал, архи тамхины үнийг байнга нэмэх бодлого, Луи Эвины “Согтууруулах ундааны сурталчилгааг хориглох тухай хууль” зэргийг дурдаж болно. Үүнээс хойш сүүлийн 40 гаруй жилд францчуудын согтууруулах ундааны хэрэглээ тогтмол буурсаар байна. Тухайлбал, 1960 онд 20 литрийг хэрэглэдэг байсан бол 2001 онд 15,1 литр цэвэр спирттэй тэнцэх хэмжээнд хүрч 38 хувиар буурсан байна. 2009 онд Францын Засгийн газар согтууруулах ундаа худалдах насны доод хэмжээг 16 байсныг 18 болгон өсгөсөн байна.

• ИБУИНВУ /Их Британи/

Их британид согтууруулах ундааны зах зээлийг Засгийн газар монопольчлодоггүй учир тус улсын томоохон компаниуд зоогийн газар, согтууруулах ундааны үйлдвэрүүд, усан үзмийн тариалан эзэмшдэг байна. Засгийн газрын зүгээс тэдэнд нөлөөлөх ганц арга нь лиценз юм. Тухайлбал, 2005 оноос Их британид лиценз олгох журамд согтууруулах ундаа хэрэглэсний улмаас нийгмийн хэм журмын зөрчил их гаргадаг уушийн газруудын удирдлагад эхлээд сануулах арга хэмжээ аван, дутагдал дахин гарсан тохиолдолд цагдаагийн эргүүлийн зардлыг нөхөн төлүүлэх нэмэлт орсон байна. Одоо Их британийн Засгийн газар насанд хүрээгүйчүүдэд согтууруулах ундаа худалдах явдалд тавих хяналтыг чангатгах тухай хуулийн төслийг хэлэлцэж байна.

ХБНГУ

ХБНГУ-д согтууруулах ундааны борлуулалт, үйлдвэрлэлтийг Засгийн газар монопольчлоогүй, харин согтууруулах ундааны хэрэглээг бууруулах бүхий л санаачлагыг Засгийн газар бус улс төрийн намууд гаргадаг байна. Германы уламжлалын нам болон ногоон намын төлөөлөгчид насанд хүрээгүйчүүдэд согтууруулах ундаа худалдаалахгүй байх талаар санаачлага гаргаж байна. Тус улсад архидан согтуурахтай тэмцэх олон аргуудаас нэгэн сонирхолтой байж болох аргыг дурдвал, хэрэв герман ажилчин хүн нэг байгууллагад 5 болон түүнээс дээш жил ажиллаж байгаад архинд донтох өвчтэй болсон нь тогтоогдвол тус байгууллага түүний эмчилгээний зардлыг бүрэн хариуцдаг байна.

ОХУ

2009 оны байдлаар ОХУ-д 2,7 сая бүртгэлтэй архинд донтох өвчтэй хүмүүс байна гэсэн судалгаа гарчээ. Архинд донтох өвчтэй хүмүүсийн ихэнх нь хөдөлмөр эрхлэх насны эрэгтэй хүмүүс байгаа нь түгшүүр зарлахад хүргээд байна. Тус улсад “АНУ-д 1949 оноос хойш хэрэглэгдэж үр дүнгээ өгч байгаа архинд донтох өвчтэй хүнийг албан байгууллага дээрээ илрүүлэн эмчлэх аргыг нэвтрүүлэх нь зүйтэй” гэж ОХУ-ын Эрүүл мэнд нийгмийн хөгжлийн яамны ерөнхий наркологч Евгений Брюн үзэж байна. Түүнчлэн түүний үзэж байгаагаар Засгийн газар согтууруулах ундааны нэгж хатуулгын үнийг тогтоох явдал маш чухал бөгөөд ингэснээр согтууруулах ундаа хэдий чинээ өндөр хатуулагтай байна төдий чинээ өндөр үнэтэй байх юм.

Эдийн засгийн онолд бараа, бүтээгдэхүүнийг худалдан авах мэдрэмж үнийн өсөлт, бууралтаас шууд хамаардаг гэж үздэг байна. Ихэнх бараа, бүтээгдэхүүний мэдрэмж сөрөг утгатай байдаг. Өөрөөр хэлбэл үнэ бага байх тусам худалдан авах тоо хэмжээ их байна.

Харин Пенсильваний Их Сургуулийн судлаач Жон Нельсоны судалгааг үндэслэн үзэхэд АНУ-д 1978 оноос согтууруулах ундааны үнэ тогтмол буурсаар ирсэн байна. Энэ нь дээр дурьдсан онолыг үгүйсгэж байгаа мэт харагдаж байгаа боловч нөгөө талаар хүний амьдрах орчин, хэдийн чинээ баталгаатай байна тэр хирээр согтууруулах ундааны хэрэглээ буурч байгаа нь эдийн засагчдын судалгаагаар нотлогдсон байна.

Москва хотын дарга Юрий Лужков Оросын нийслэлд согтоох чадвар ихтэй архийг худалдаалах журмыг чангатгах тухай захирамжид гарын үсэг зуржээ. Уг захирамжаар 15 градусас дээш этилийн спиртийн агууламж бүхий архи, коньяк болон бусад төрлийн согтууруулах ундааг 2010 оны 9-р сарын 1-нээс эхлэн үдшийн 20.00 цагаас өглөөний 10.00 цаг хүртэл худалдахгүй юм байна. Захирамжийг зөрчсөн тохиолдолд дэлгүүрүүдийн лицензийг хураах ажээ. Уг хориг ресторан, нийтийн хоолны бусад газар болон шар айргийн худалдаа, алкоголь багатай коктейлийн худалдаанд хамаарахгүй юм байна.

ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Дмитрий Медведев 2010 оны 8-р сард Сочи дэх өргөөндөө Орос улсад согтууруулах ундааны хэрэглээг багасгах арга хэмжээний талаар зөвлөлгөөн хийжээ. Тэрбээр мөн өнгөрсөн зургадугаар сарын сүүлчээр Эрүүлийг хамгаалах, нийгмийн хөгжлийн сайд Татьяна Голиковатай уулзахдаа архидан согтуурах хийгээд бусад хортой зуршлын эсрэг тэмцэх хөтөлбөр боловсруулахын чухлыг онцлон тэмдэглэж байжээ. Левадын төвөөс 2010 онд явуулсан санал асуулгаас үзвэл Оросын иргэдийн дөрөвний гурав нь архи шөнийн цагаар худалдаалахыг хориглосон шийдвэрийг дэмжсэн байна. Түүнийг эсэргүүцэгчид архи байнга юм уу нэлээд ихээр уудаг хүмүүс байжээ.

Оросын ерөнхий наркологич Евгений Брюн 2010 оны 7-р сард хэвлэлийн хурал хийлгэж, “Хүмүүсийг өглөөнөөс эхлэн согтууруулахгүйн тулд” өдрийн 14.00 цагаас үдшийн 21.00 цаг хүртэл хатуулаг ихтэй архи худалдаалахыг хязгаарлахыг уриалжээ. Москва орчимд нийслэлийнхээс илүү хатуу хязгаарлалт тогтоод буй ажээ. Тухайлбал 2010 оны тавдугаар сарын 10-аас эхэлж дэлгүүрт үдшийн 21.00-с өглөөний 11.00 цаг хүртэл архи худалдаалахыг зогсоосон байна. СанктПетербург, Ульяновск, Нижегород, Ростов муж болон БН Коми улс, Байгалийн чанадад цагийн зөрүүтэйгээр мөн ийм арга хэмжээ аваад байна. Чеченьд өдөрт хоёр удаа, өглөөний наймаас өдрийн арван цагийн хооронд л согтууруулах ундаа худалдаалахыг зөвшөөрсөн бол Дагестаны хүн ам оршин суудаг зарим газарт орон нутгийн жамаат (өөрийн удирдлагын албан бус байгууллага) согтууруулах ундаа худалдаалахыг бүрмөсөн хоригложээ.

ОХУ-ын Эрүүл мэнд, нийгмийн хөгжлийн яамны мэдээнээс үзвэл тус улсын дунд зэргийн амьдралтай нэг иргэн жилдээ Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагаас тогтоосон дээд хэмжээнээс дөрөв дахин их буюу 18 литр цэвэр спирт хэрэглэдэг байна. Орос улс энэ үзүүлэлтээрээ дэлхийд 18 дугаарт ордог байна. Архи гээч угтаа Оросын бүтээл биш юм. Түүхийн баримтаас үзвэл архийг XIV зуунд Германд бодож олж, түүнээс хойш ойролцоогоор зуун жилийн дараа Орост орж иржээ. Хаант засгийн үед, дараа нь императорын Засгийн газар зан суртахуун хийгээд улсын төсөв, санхүү хоёрыг тэнцвэржүүлэх үүднээс архийг үйлдвэрлэж, худалдаалахыг заримдаа хязгаарлаж, бас хөхиүлэн дэмжиж байжээ. XIX зууны үед тус улсад эрүүлжихийн төлөө олон нийтийн хүчтэй хөдөлгөөн хүртэл гарч байсан байна.

1914 онд Хоёрдугаар Ни колай хаан дэлхийн дайн дуустал Орост архийг бүрмөсөн хориглож байжээ. Большевик үүд засгийн эрхэнд орсныхоо дараа уг арга хэмжээний хугацааг сунгаж байжээ. 1923 оны наймдугаар сарын 26 -нд Төсвийн гүйцэтгэх хороо, Ардын комиссариудын газар ЗСБНХУ-д архины үйлдвэрлэл, спиртийн ундаа худалдаалахыг дахин сэргээх тогтоол гаргаж, дэлгүүрүүдэд тухайн Засгийн газрын тэргүүн Алексей Рыковын нэрээр нэрлэсэн “Рыковк” нэртэй хямд үнэтэй архи гарч эхэлсэн байна. Иосиф Сталин архины орлогогүйгээр хүнд үйлдвэрийг хөл дээр нь босгох арга байхгүй, тиймээс ичих хэрэггүй гэж нэг бус удаа цохон тэмдэглэж байжээ.

Орост 1958-1972 онд спиртийн худалдааг хязгаарлах үүднээс согтууралтай тэмцэх тухай тогтоол хоёр ч удаа гаргажээ. 1985 оны тавдугаар сард ЗСБНХУ-ын түүхэнд хамгийн өргөн цар хүрээтэй архидан согтуурахын эсрэг кампани эхэлсэн боловч хоёр жилийн үйл ажиллагаа нь суларсан байна.

Зургаа. Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулийн хүрээнд аймаг, нийслэлийн Засаг дарга болон төрийн байгууллагуудаас олгож буй тусгай зөвшөөрлийн жагсаалт

2010 онд батлагдсан “Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай” хуулийн хүрээнд төрийн байгууллага болон аймаг, нийслэлийн Засаг даргаас үзүүлэх үйлчилгээнд дараахь төрлийн тэмдэгтийн хураамжийг авахаар заасан байна. Үүнд:

- Төрийн байгууллага болон аймаг, нийслэлийн Засаг даргаас зүгээс **үйлчилгээ үзүүлэхэд** хураах хураамж;
- Улсын бүртгэлийн бүртгэлд **бүртгэлийн үйлчилгээ** үзүүлэхд хураах хураамжийн хэмжээ;
- Төрийн байгууллага болон аймаг, нийслэлийн Засаг даргаас зүгээс **зөвшөөрөл олгоход** хураах хураамж;
- Төрийн байгууллага болон аймаг, нийслэлийн Засаг даргаас **тусгай зөвшөөрөл олгоход** хураах хураамжийн хэмжээ;
- Төрийн захиргааны байгууллагаас **эрх олгоход** хураах хураамж;
- Төрийн захиргааны байгууллагаас хураах **төлбөрийн хэмжээ** зэрэг байна.

- 1993 оны Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулиар 5 тусгай зөвшөөрөл / Аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хууль”-аар 91 төрлийн тусгай зөвшөөрлийг олгож байсан бол 2010 онд батлагдсан “Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай” хуулийн хірээнд нийт 151 төрлийн тусгай зөвшөөрөл, 122 төрлийн зөвшөөрөл олгохоор хуульчилсан байна.
- Эдгээрээс 143 төрлийн тусгай зөвшөөрөл, 103 төрлийн зөвшөөрөл нь төрийн захиргааны байгууллагаас, 8 төрлийн тусгай зөвшөөрөл, 19 төрлийн зөвшөөрлийг аймаг, Нийслэлийн Засаг даргаас олгож байна.

Энэхүү хуулийн хүрээнд зөвхөн тусгай зөвшөөрөл болон зөвшөөрөл олгож байгаа байдлыг дэлгэрэнгүй байдлаар доорх хүснэгтээр гаргалаа.

Хүснэгт 6.1

Төрийн захиргааны байгууллага болон Аймаг, нийслэлийн Засаг даргаас олгож буй тусгай зөвшөөрлийн жагсаалт

1/ Банкны үйл ажиллагааны чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл:

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ ⁸ Төгрөгөөр
1	банк байгуулах тусгай зөвшөөрөл	1 200 000
2	мөнгөн хадгаламжийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000

3	зээлийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	750 000
4	төлбөр тооцооны үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	45 000
5	өөрийн нэрийн өмнөөс гуравдагч этгээдэд баталгаа, батлан даалт гаргах тусгай зөвшөөрөл	185 000
6	гадаад валют худалдан авах, худалдах, хадгалах, хадгалуулах тусгай зөвшөөрөл	175 000
7	үнэт металл, эрдэнийн чулуу худалдан авах, худалдах, хадгалах, хадгалуулах тусгай зөвшөөрөл	250 000
8	үнэт зүйл хадгалах тусгай зөвшөөрөл	250 000
9	гадаад төлбөр тооцоо хийх тусгай зөвшөөрөл	450 000
10	үнэт цаас гаргах, худалдах, худалдан авах тусгай зөвшөөрөл	120 000
11	санхүүгийн түрээсийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	450 000
12	зээл болон санхүүгийн бусад хэрэгслийг худалдах, худалдан авах тусгай зөвшөөрөл	120 000
13	хууль тогтоомжоор хориглоогүй, Монголбанкнаас зөвшөөрсөн санхүүгийн бусад ажил, үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	130 000

2/ Банкнаас бусад санхүүгийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд олгох тусгай зөвшөөрөл:

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ ⁹ Төгрөгөөр
1	арилжааны даатгалын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	1 000 000
2	давхар даатгалын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	1 000 000
3	даатгагчид өөрийн салбар төлөөлөгчийн газраа гадаад улсын нутаг дэвсгэрт нээх, түүгээр дамжуулан даатгалын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	280 000
4	даатгалын төлөөлөгчийн тусгай зөвшөөрөл	45 000
5	даатгалын зуучлагчийн тусгай зөвшөөрөл	65 000
6	даатгалын хохирол үнэлэгчийн тусгай зөвшөөрөл	85 000
7	зээлийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	300 000
8	факторингийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	250 000
9	хөрөнгө оруулалт, санхүүгийн чиглэлээр зөвлөгөө, мэдээлэл өгөх үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	200 000
10	төлбөрийн баталгаа гаргах үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	1 000 000
11	төлбөр тооцооны хэрэгсэл гаргах үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000

12	цахим төлбөр тооцоо, мөнгөн гуйвуулгын үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000
13	гадаад валютын үйлчилгээ, үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	2 000 000
14	итгэлцлийн үйлчилгээ, үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000
15	богино хугацаат санхүүгийн хэрэгсэлд хөрөнгө оруулалт хийх үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000
16	үл хөдлөх эд хөрөнгө барьцаалахтай холбоотой санхүүгийн зуучлалын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000
17	үнэт цаасны төлбөр тооцооны болон хадгаламжийн байгууллагын тусгай зөвшөөрөл	100 000
18	үнэт цаасны хамтын хөрөнгө оруулалтын байгууллага байгуулах тусгай зөвшөөрөл	150 000
19	андеррайтер, брокер, дилер, үнэт цаасны арилжаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	145 000
20	хөрөнгө оруулалтын менежментийн болон хөрөнгө оруулалтын зөвлөхөөр үнэт цаасны зах зээлд мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	280 000
21	банкнаас бусад этгээд хадгаламж, зээлийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000
22	компанийн үнэт цаасыг нийтэд санал болгон худалдах зөвшөөрөл	олгоход 100 000
23	хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаас гаргах тусгай зөвшөөрөл	олгоход 100 000
24	барьцаат үнэт цаасны хөрөнгийн багцын бүртгэлийг хянагчийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	олгоход 100 000
25	хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаастай холбоотойгоор хөрөнгө итгэмжлэн удирдах үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	олгоход 100 000

3/ Санхүү, эдийн засгийн чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл:

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	нийгмийн даатгалын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	5 000 000
2	аудитын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000
3	үнэт цаас үйлдвэрлэх тусгай зөвшөөрөл	5 500 000
4	эд мөнгөний хонжворт сугалаа гаргах тусгай зөвшөөрөл	600 000

5	хөрөнгийн үнэлгээ хийх тусгай зөвшөөрөл	240 000
6	гаалийн зуучлагчийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	850 000
7	гаалийн баталгаат бүсэд үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	4 500 000

4/ Хууль зүй, дотоод хэргийн чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл:

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	шүүх, хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаанд орчуулгын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	50 000
2	өмгөөллийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	100 000
3	нотариатын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	10 000
4	Монгол Улсын хууль, хууль тогтоомжийн эмхтгэл /"Төрийн мэдээлэл"-ээс бусад/ хэвлэх тусгай зөвшөөрөл олгоход хэвлэх эх материалын	хуудас тутамд 400
5	төлбөрт таавар, бооцоот тоглоомын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	2 150 000
6	тамга, тэмдэг үйлдвэрлэх тусгай зөвшөөрөл	2 200 000

5/ Байгаль орчны чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл:

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ
1	байгаль орчинд онцгой хор хөнөөл учруулж болзошгүй нөлөө бүхий химийн хорт болон аюултай бодис импортлох, худалдах, үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	8 000 000
2	стандартаар хүлцэх хэмжээг нь тогтоогоогүй бохирдуулах бодис агаарт гаргах тусгай зөвшөөрөл	26 000 000
3	химийн хортой болон аюултай бодис импортлох, экспортлох, хил дамжуулан тээвэрлэх, ашиглах, худалдах, устгах тусгай зөвшөөрөл	75 000 000
4	тэсэрч дэлбэрэхээс бусад химийн хорт болон аюултай бодис үйлдвэрлэх тусгай зөвшөөрөл	50 000 000
5	байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын нарийвчилсан үнэлгээ хийх тусгай зөвшөөрөл	500 000
6	озон задалдаг бодис, түүнийг агуулсан бүтээгдэхүүнийг импортлох, худалдах, ашиглах тусгай зөвшөөрөл	5 000 000

6/ Түлш эрчим хүчний чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл:

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	сэргээгдэх эрчим хүчний үүсгүүр барих этгээдэд эрчим хүчний барилга, байгууламж барих зөвшөөрөл	1кВт тутамд 3 000
2	сэргээгдэх эрчим хүч үйлдвэрлэх этгээдэд цахилгаан, дулаан үйлдвэрлэх тусгай зөвшөөрөл	300 000
3	бие даасан үүсгүүрээр сэргээгдэх эрчим хүч үйлдвэрлэгчид эрчим хүчээр зохицуулалттай хангах тусгай зөвшөөрөл	75 000
4	бие даасан үүсгүүрээр сэргээгдэх эрчим хүч үйлдвэрлэгчид эрчим хүчээр зохицуулалтгүй хангах тусгай зөвшөөрөл	60 000

7/ Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөр эрхлэлтийн чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	Монгол Улсын иргэдийг гадаадад хөдөлмөр эрхлүүлэхэд зуучлах үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000

8/ Үйлдвэрлэл, худалдааны чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	тэсэрч дэлбэрэх бодис, тэсэлгээний хэрэгсэл үйлдвэрлэх, тэсэлгээний ажил явуулах тусгай зөвшөөрөл	3 250 000
2	тамхи импортлох тусгай зөвшөөрлийг олгох,	олгох болон сунгах 14 000 000
3	а.газрын тосны бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	50 000 000
4	б.газрын тосны бүтээгдэхүүний бөөний худалдаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	100 000 000
5	в.газрын тосны хайгуул, олборлолтын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	5 000 000

9/ Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	тамхины ургамал тарих, тамхи үйлдвэрлэх үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	7 500 000
2	тамхины ургамал тарих, тамхи үйлдвэрлэх үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрлийн	хугацаа сунгахад 4 500 000

3	спирт үйлдвэрлэх тусгай зөвшөөрөл олгох, тусгай зөвшөөрлийн хугацаа сунгахад	200 000 000
4	спиртийн өндөр агууламжтай согтууруулах ундаа үйлдвэрлэх, импортлох тусгай зөвшөөрөл олгох, тусгай зөвшөөрлийн	хугацаа сунгахад 100 000 000
5	спиртийн сул агууламжтай согтууруулах ундаа үйлдвэрлэх, импортлох тусгай зөвшөөрөл олгох, тусгай зөвшөөрлийн хугацаа сунгахад	50 000 000
6	малын эм, эмнэлгийн хэрэгслийг үйлдвэрлэх, импортлох, худалдах тусгай зөвшөөрөл	600 000
7	малын өвчин үүсгэгчийг ургуулж үржүүлэх үйлдвэрлэл эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000
8	ургамал хамгаалахад ашиглах бодисыг импортлох, худалдах тусгай зөвшөөрөл	20 000
9	шинээр зохион бүтээсэн болон гадаадаас авсан мал, амьтны эм, үр, үр хөврөлийг үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд нэвтрүүлэх, гадаадаас сайжруулагч мал, амьтан авах, энэ хуулийн 26.2-т зааснаас бусад үржлийн мал, амьтныг гадаадад гаргах тусгай зөвшөөрөл	500 000
10	улсын болон бүс нутгийн хэмжээнд мал эмнэлэг, үржлийн ажил үйлчилгээг эрхлэх, малын үр, үр хөврөл, мал эмнэлгийн зориулалттай эм бэлдмэл, үйлдвэрлэх тусгай зөвшөөрөл	2 000 000
11	ургамал хамгааллын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	20 000

10/ Эрүүл мэндийн чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	эм, эмнэлгийн хэрэгсэл, багаж, тоног төхөөрөмж, протез, ортопед үйлдвэрлэх, худалдах, импортлох тусгай зөвшөөрөл	110 000
2	мансууруулах үйлчилгээ бүхий ургамал ашиглаж эм бэлтгэх болон мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх эм, бодис тэдгээрийн угтвар бодисын үйлдвэрлэл, худалдаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	12 000 000
3	мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх эм, бодис, тэдгээрийн түүхий эдийг Монгол Улсын хилээр нэвтрүүлэх	тусгай зөвшөөрөл 6 600 000 хугацааг сунгахад 1 500 000
4	гадаадын хөрөнгө оруулалттай хуулийн этгээд эмчилгээний гоо заслын үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	10 000 000

5	Ахуйн шавьж, мэрэгч устгах, халдваргүйжүүлэх үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	50 000
---	--	--------

11/ Барилга, хот байгуулалтын чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	барилга байгууламжийн зураг төсөл боловсруулах хуулийн этгээдэд тусгай зөвшөөрөл	500 000
2	барилгын ажил гүйцэтгэх, барилга угсралтын ажил, үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	2 500 000
3	барилгын материалын үйлдвэрлэл эрхлэх хуулийн этгээдэд тусгай зөвшөөрөл	100 000
4	өргөх байгууламж, түүний эд ангийн үйлдвэрлэл, угсралт, засвар үйлчилгээ эрхлэх хуулийн этгээдэд тусгай зөвшөөрөл	350 000
5	цахилгаан шат, өргөх краны угсралт, засвар, үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	2 000 000
6	нийтийн аж ахуйн үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	1 000 000

12/ Зам, тээвэр, аялал жуулчлалын чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	төмөр замын суурь бүтэц барих, ашиглах тусгай зөвшөөрөл	5 000 000
2	төмөр замын суурь бүтэц, хөдлөх бүрэлдэхүүнийг үйлдвэрлэх, угсрах засварлах тусгай зөвшөөрөл	5 000 000
3	төмөр замын тээвэрлэлтийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	16 000 000
4	авто зам, авто замын байгууламжийг барих, засварлах тусгай зөвшөөрөл	3 000 000
5	автотээврийн хэрэгсэлд техникийн хяналтын үзлэг хийх ажил эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	280 000
6	улс хоорондын нийтийн тээвэр, шуудан, жуулчин тээвэрлэлтийн үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	4 000 000
7	хот хоорондын нийтийн тээвэр, шуудан, жуулчин тээвэрлэлтийн үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	100 000
8	иргэний агаарын хөлгийг Монгол Улсад бүтээх, түүнд өөрчлөлт, сайжруулалт хийх тусгай зөвшөөрөл	2 578 000
9	усан замын дохио, тэмдгийн угсралт, засвар, үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000

10	усан замын тээврийн үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	700 000
11	дээд зэрэглэлийн зочид буудлын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	4 000 000
12	тээврийн хэрэгслийн улсын дугаар үйлдвэрлэх тусгай зөвшөөрөл	1 450 000

13/ Мэдээлэл, харилцаа холбоо, технологийн чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	мэдээлэл холбооны хотын сүлжээ байгуулах, түүнийг ашиглахад	1 250 000
2	мэдээлэл холбооны бүсийн сүлжээ байгуулах, түүнийг ашиглахад	1 250 000
3	мэдээлэл холбооны хот хоорондын сүлжээ байгуулах, түүнийг ашиглахад	1 250 000
4	мэдээлэл холбооны улс хоорондын сүлжээ байгуулах, түүнийг ашиглахад	2 250 000
5	үүрэн холбооны хотын сүлжээ байгуулах, түүнийг ашиглахад	2 250 000
6	радио, телевизийн сүлжээ байгуулах, түүнийг ашиглахад	1 250 000
7	шуудан холбооны хотын сүлжээ байгуулах, түүнийг ашиглахад	1 250 000
8	шуудан холбооны бүсийн сүлжээ байгуулах, түүнийг ашиглахад	1 250 000
9	шуудан холбооны хот хоорондын сүлжээ байгуулах, түүнийг ашиглахад	1 250 000
10	улс хоорондын шуудангийн сүлжээ байгуулах, түүнийг ашиглахад;	1 250 000
11	радио давтамж, радио давтамжийн зурвас ашиглах тусгай зөвшөөрөл олгоход	125 000
12	улс хоорондын телефон холбооны үйлчилгээ эрхлэхэд	1 500 000
13	бүсийн телефон холбооны үйлчилгээ эрхлэхэд	1 000 000
14	хотын телефон холбооны үйлчилгээ эрхлэхэд	800 000
15	хот хоорондын телефон холбооны үйлчилгээ эрхлэхэд	600 000
16	үүрэн телефон холбооны үйлчилгээ эрхлэхэд	2 200 000
17	утасгүй телефон холбооны үйлчилгээ эрхлэхэд /WLL8 PHS гэх мэт/	2 100 000
18	телевизийн нэвтрүүлгийг нэвтрүүлэх, дамжуулах үйлчилгээ эрхлэхэд	1 500 000
19	кабелийн телевизийн үйлчилгээ эрхлэхэд /CATV MMDS гэх мэт/	2 000 000
20	радио өргөн нэвтрүүлгийг нэвтрүүлэх, дамжуулах үйлчилгээ эрхлэхэд	100 000
21	интернет телефон холбооны үйлчилгээ эрхлэхэд	1 250 000

22	улс хоорондын суваг, шугам түрээслүүлэх үйлчилгээ эрхлэхэд	2 500 000
23	улс хоорондын шуудангийн үйлчилгээ эрхлэхэд	120 000
24	шуудангийн үндсэн үйлчилгээ эрхлэхэд	80 000
25	шуудангийн нэмэлт үйлчилгээ эрхлэхэд	70 000
26	улс хоорондын шуудангийн илгээлтийн үйлчилгээг чиглэсэн маршрутаар эрхлэхэд	75 000
27	сансрын хөдөлгөөнт холбооны үйлчилгээ эрхлэхэд	180 000
28	улс хоорондын шуудангийн үйлчилгээ эрхлэхэд;	120 000
29	интернетийн үйлчилгээг дахин дамжуулан хүргэхэд	250 000
30	дотоод хэрэглээний сүлжээгээр нийтийн үйлчилгээ эрхлэхэд	250 000
31	Интернетийн үйлчилгээ эрхлэхэд	300 000

* * *

13/ Цацраг идэвхит ашигт малтмал, цөмийн энергийн чиглэлээр олгох тусгай зөвшөөрөл

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	цөмийн төхөөрөмж барих, өөрчлөх, шинэчлэх, ашиглалтаас гаргах тусгай зөвшөөрөл олгоход	25 000 000
2	цөмийн бодис эзэмших, ашиглах, худалдах тусгай зөвшөөрөл олгоход	80 000 000
3	цөмийн бодис импортлох, экспортлох, тээвэрлэх, хаягдлыг булшлах тусгай зөвшөөрөл олгоход	8 500 000
4	цацраг идэвхт ашигт малтмал экспортлох, тээвэрлэх, хаягдлыг булшлах, ашиглалтын дараа газар сэргээх тусгай зөвшөөрөл олгоход	250 000 000
5	цацраг идэвхт ашигт малтмалын хайгуулын үйл ажиллагаатай холбоотой тусгай зөвшөөрөл олгоход	5 000 000
6	цацраг идэвхт ашигт малтмалын олборлолтын үйл ажиллагаатай холбоотой тусгай зөвшөөрөл олгоход	15 000 000
7	цацраг идэвхт ашигт малтмал ашиглах, ашигт малтмалын боловсруулалтын үйл ажиллагаатай холбоотой тусгай зөвшөөрөл олгоход	20 000 000
8	цацраг идэвхт ашигт малтмалыг импортлохтой холбоотой тусгай зөвшөөрөл олгоход	25 000 000г

9	Цацрагийн үүсгүүрийг эзэмших, ашиглах, худалдах, угсрах, байрлуулах, түрээслэх, үйлдвэрлэх, ашиглалтаас гаргах, задлах, хадгалах, тээвэрлэх, импортлох, экспортлох, хаягдлыг булшлах, аюулгүй болгох болон түүнтэй холбогдсон бусад үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл олгоход дор дурдсан хэмжээгээр тэмдэгтийн хураамж хураана:
---	--

Цацрагын үүсгүүр	Улаанбаатар хотод	Аймгийн төвд	Суманд
Ангилал 1-ийн үүсгүүр	350 000	550 000	650 000
Ангилал 2-ын үүсгүүр	300 000	500 000	600 000
Ангилал 3-ын үүсгүүр	250 000	450 000	550 000
Ангилал 4-ийн үүсгүүр	200 000	400 000	500 000
Ангилал 5-ын үүсгүүр	150 000	350 000	450 000
Рентген тоног төхөөрөмж	100 000	300 000	400 000

14/ Аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг дэх төрийн захиргааны байгууллага, Засаг даргаас тусгай зөвшөөрөл

№	Тусгай зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	аймаг хооронд, орон нутаг, хотын доторхи болон хот орчмын нийтийн тээвэр, шуудан тээвэрлэлтийн үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрлийг аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	250 000
2	гадаадын хөрөнгө оруулалттай хуулийн этгээдээс бусад этгээдэд эмчилгээний гоо заслын үйлчилгээ үзүүлэх тусгай зөвшөөрлийг аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	500 000
3	агаарт бохирдуулах бодис гаргадаг, физикийн хортой нөлөөлөл үзүүлдэг үйлдвэрлэл эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	500 000
4	суманд нийтийн тээврийн үйлчилгээ эрхлэх тусгай зөвшөөрөл	20 000
5	тамхи худалдах тусгай зөвшөөрөл	250 000

6	спиртийн өндөр агууламжтай согтууруулах ундаа худалдах тусгай зөвшөөрөл	10 000 000
7	спиртийн сул агууламжтай согтууруулах ундаа худалдах тусгай зөвшөөрөл	300 000
8	согтууруулах ундаагаар шөнийн 00 цаг хүртэл үйлчлэх тусгай зөвшөөрөл	20 000 000
9	Хувийн хамгаалалт эрхлэх тусгай зөвшөөрөл Хувийн хамгаалалтын тухай хуулийн 6.1-т заасан дагуу Аймаг, Нийслэлийн Цагдаагийн газар /хэлтэс/	Зөвшөөрөл олгоход 75000, Зөвшөөрлийн хугацааг сунгах бүрд 75000
10	Галт зэвсэг болон сумыг улсын хилээр оруулах, нийтэд худалдаалах тусгай зөвшөөрөл Галт зэвсгийн тухай хуулийн 12.1, 15 дугаар зүйлд заасан сонгон шалгаруулах комиссын шийдвэрээр Цагдаагийн төв байгууллага	<ul style="list-style-type: none"> - галт зэвсэг үйлдвэрлэх, нийтэд худалдах эрхийн тусгай зөвшөөрөл олгоход 750 000 төгрөг; - галт зэвсэг худалдах төв салбараас орон нутагт салбар байгуулах тусгай зөвшөөрөл олгоход салбар бүрт 240 000 төгрөг; - хуулийн этгээдэд нийтэд худалдах зориулалтаар галт зэвсэг болон сумыг улсын хилээр нэвтрүүлэх тусгай зөвшөөрлийг сонгон шалгарсан этгээдэд олгоход 500 000 төгрөг.

6.2 “Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай” хуулиар төрийн захиргааны болон аймаг, нийслэлийн Засаг даргаас олгож буй зөвшөөрлийн жагсаалт

1/ Банкны үйл ажиллагааны чиглэлээр олгож буй зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	гадаад улсад банк байгуулах зөвшөөрөл	3 200 000
2	гадаад улсад банкны салбар байгуулах зөвшөөрөл	1 200 000

2/ Банкнаас бусад санхүүгийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд олгох зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	гадаадын даатгалын мэргэжлийн оролцогч Монгол Улсад салбар, төлөөлөгчийн газраа нээх, түүгээр дамжуулан даатгалын үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл	4 500 000
2	банк бус санхүүгийн байгууллагын нэр, байршлыг өөрчлөх зөвшөөрөл	10 000
3	банк бус санхүүгийн байгууллагыг хувь нийлүүлэгчдийн хурлын шийдвэрээр өөрчлөн байгуулах, татан буулгахад Санхүүгийн зохицуулах хорооны зөвшөөрөл	60 000

4	үнэт цаасны зах зээлд мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөл	33 000
5	үнэт цаасны хөрөнгө оруулалтын сангийн зөвшөөрөл	120 000

3/ Байгаль орчны чиглэлээр олгох зөвшөөрөл:

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	нэн ховор ургамлыг судалгаа, шинжилгээний зориулалтаар ашиглах зөвшөөрөл	кг тутамд 45 000
2	ховор ургамлыг эмийн үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах зөвшөөрөл	кг тутамд 25 000
3	ургамлыг гадаад улсад гаргах зөвшөөрөл	кг тутамд 800
4	эрх бүхий байгууллагаас импортоор оруулах, экспортлохыг зөвшөөрсөн ургамалд үзлэг шалгалт хийж хилээр нэвтрүүлэх зөвшөөрөл	кг тутамд 150
5	ус, цаг уур, орчны хяналт шинжилгээний тусгай хэрэгцээний мэдээллээр хангах үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөл	30 000
6	100 шоометрээс дээш ус ашиглах зөвшөөрөл олгох, зөвшөөрөл	хугацааг сунгахад 200 000
7	аюултай хог хаягдлыг ашиглах үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл	3 785 000
8	аюултай хог хаягдлыг экспортлох зөвшөөрөл	1 500 000
9	иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага нь Зэрлэг амьтан, ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдах тухай конвенцийн хавсралтад орсон ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийг экспортлох буюу импортлох зөвшөөрөл, резекспортлох буюу далай, тэнгисээс олборлон оруулах зөвшөөрөл, гэрчилгээ	ААН, байгууллагаас 1 850 000, иргэнээс 650 000
10	иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын Амьтны аймгийн тухай хуулийн ¹⁰ 17.3-т заасан амьтны цуглуулгыг гадаадад гаргах зөвшөөрөл	750 000
11	хувиргасан амьд организм экспортлох, импортлох, дамжин өнгөрүүлэх зөвшөөрөл	3 000 000

4/ Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны чиглэлээр олгох зөвшөөрөл:

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	их сургууль, дээд сургууль, коллеж байгуулах зөвшөөрөл	370 000

2	мэргэжлийн ур чадвар эзэмшүүлэх богино хугацааны мэргэжлийн чиг баримжаа олгох сургалт эрхлэх зөвшөөрөл	400 000
3	магистр, докторын зэрэг олгох сургалт эрхлэх зөвшөөрөл	200 000
4	дээд боловсролын байгууллага шинэ мэргэжлээр сургалт явуулах зөвшөөрөл	150 000
5	мэргэжлийн боловсрол, сургалтын байгууллага байгуулах зөвшөөрөл	400 000
6	мэргэжлийн боловсрол, сургалтын байгууллагад шинэ мэргэжлээр сургалт явуулах зөвшөөрөл	150 000
7	уран бүтээл, цуглуулгын зүйлс ба түүх, соёлын хосгүй үнэт, үнэт дурсгалт зүйлсийг улсын хилээр нэвтрүүлэх зөвшөөрөл	400 000
8	дээрхи зөвшөөрлийн хугацааг сунгах, зөвшөөрөлд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахад	200 000
9	Монгол Улсад гадаадын хөрөнгө оруулалттай ерөнхий боловсролын сургууль байгуулах зөвшөөрөл	465 000
10	улсын хэмжээнд үйлчилгээ үзүүлдэг ерөнхий боловсролын сургууль байгуулах зөвшөөрөл	65 000
11	түүх, соёлын дурсгалт зүйлийн хайгуул, малтлагаа, судалгаа хийх зөвшөөрөл	460 000
12	хот, суурин, барилга байгууламж барих, шинээр зам тавих, усан цахилгаан станц байгуулах, ашигт малтмалын хайгуул хийх, ашиглах зэрэг аж ахуйн үйл ажиллагаа явуулахад зориулан газар олгоход археологийн мэргэжлийн байгууллагаар урьдчилан судалгаа хийлгэж, түүнээс зөвшөөрөл	85 000
13	төрийн өмчлөлд байгаа түүх, соёлын хосгүй үнэт болон үнэт дурсгалт зүйлийг гагцхүү судалж шинжлэх, сурталчлах, сэргээн засварлах зорилгоор хоёр жилээс дээшгүй хугацаагаар улсын хилээр нэвтрүүлэх зөвшөөрөл олгох, шаардлагатай бол хугацааг сунгахад	640 000
14	хувийн өмчид байгаа түүх, соёлын хосгүй үнэт болон үнэт дурсгалт зүйлийг эргүүлж авчрах нөхцөлтэйгээр судалж шинжлэх, сурталчлах, сэргээн засварлах, өмчлөгч өөрөө язгуур ахуйн хэрэглээний зориулалтаар улсын хил нэвтрүүлэх зөвшөөрөл	240 000
15	түүх, соёлын дурсгалт зүйлийг эргүүлж авчрах нөхцөлтэйгээр хоёр жилээс дээшгүй хугацаагаар гадаадад гаргах зөвшөөрөл	600 000

5/Түлш эрчим хүчний чиглэлээр олгож буй зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	эрчим хүчний эх үүсвэр, шугам сүлжээ барьж байгуулах зөвшөөрөл	1МВт тутамд 300 000

2	эрчим хүч үйлдвэрлэх, дамжуулах, диспетчерийн зохицуулалт хийх, түгээх, хангах, борлуулах үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл олгоход зөвшөөрөл тус бүрд	1 000 000
3	туршилт, тохируулгын ажил, үйлчилгээ хийх зөвшөөрөл	150 000
4	115 градусын температуртай 0.7-35.0 кгх/см кв. даралттай зуух, даралтат савны засвар, угсралтын ажил эрхлэх зөвшөөрөл	100 000
5	116 градусын температуртай 35.0-70.0 кгх/см кв. даралттай зуух, даралтат савны засвар, угсралтын ажил эрхлэх зөвшөөрөл	200 000
6	117 градусын температуртай 70.0-100.0 кгх/см кв. даралттай зуух, даралтат савны засвар, угсралтын ажил эрхлэх зөвшөөрөл	500 000
7	118 градусын температуртай 100.0 кгх/см кв-аас дээш даралттай зуух, даралтат савны засвар, угсралтын ажил эрхлэх зөвшөөрөл	1 000 000
8	115-250 градусын температуртай 0.7-16.0 кг/см кв. даралттай шугам хоолойн засвар, угсралтын ажил эрхлэх зөвшөөрөл	100 000
9	250-350 градусын температуртай 16.0-40.0 кгх/см кв. даралттай шугам хоолойн засвар, угсралтын ажил эрхлэх зөвшөөрөл	200 000
10	350-450 градусын температуртай 80.0 кгх/см кв-аас дээш даралттай шугам хоолойн засвар, угсралтын ажил эрхлэх зөвшөөрөл	500 000
11	450 градусаас дээш температуртай 40.0-80.0 кгх/см кв. даралттай шугам хоолойн засвар, угсралтын ажил эрхлэх зөвшөөрөл	1 000 000
12	0.4/10 кВ. цахилгаан эрчим хүчний дамжуулах гол шугам, шугам угсралт, засварын ажлын зөвшөөрөл	100 000
13	15/35 кВ. цахилгаан эрчим хүчний дамжуулах гол шугам, шугам угсралт, засварын ажлын зөвшөөрөл	200 000
14	110 кВ. цахилгаан эрчим хүчний дамжуулах гол шугам, шугам угсралт, засварын ажлын зөвшөөрөл	1 000 000
15	220 кВ. цахилгаан эрчим хүчний дамжуулах гол шугам, шугам угсралт, засварын ажлын зөвшөөрөл	2 000 000
16	400 кВ-оос дээш тогтмол гүйдлийн цахилгаан дамжуулах шугамын зөвшөөрөл	5 000 000

6/ Нийгмийн халамжийн чиглэлээр олгож буй зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	зуучлах зөвшөөрлийг сунгахад	200 000
2	гадаадаас ажиллах хүч, мэргэжилтэн авахад зуучлах зөвшөөрөл	8 000 000
3	Засгийн газраас гадаадын иргэнд улсын онц чухал объект гэж тогтоосон газар ажиллах зөвшөөрөл	850 000

7/ Үйлдвэр, худалдааны чиглэлээр эрхлэх үйл ажиллагаанд олгож буй зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	одон, медаль үйлдвэрлэх зөвшөөрөл	500 000
2	аж ахуйн нэгж, байгууллага хэрэгцээнээс илүүдэлтэй тэсэрч дэлбэрэх бодис, тэсэлгээний хэрэгслийг худалдах зөвшөөрлийг мэргэжлийн байгууллагаас	50 000
6	тэсэрч дэлбэрэх бодис, тэсэлгээний хэрэгслийг тээвэрлэх тээврийн хэрэгслийн зөвшөөрлийг цагдаагийн байгууллагаас	тухай бүр 250 00
7	төмөрлөг боловсруулах, машины үйлдвэрлэл эрхлэх зөвшөөрөл	500 000
8	үйлдвэрлэл, технологийн паркийн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл	200 000
9	үнэт металл, эрдэнийн чулуугаар эдлэл хийх үйлдвэрлэл эрхлэх зөвшөөрөл	2 000 000
10	таримал ургамлын үр үйлдвэрлэх зөвшөөрөл	125 000

8/ Эрүүл мэндийн чиглэлээр үйл ажиллагаа эрхлэхэд олгож буй зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	улсын хэмжээний болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай эрүүл мэндийн байгууллага мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл	5 000 000
2	эмнэлгийн тусламж үзүүлэх бүх төрлийн үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөл	400 000
6	энэ хуулийн 27.1.6-д заасан тусгай зөвшөөрлийн	хугацааг сунгахад 125 000
7	энэ хуулийн 27.1.6-д заасан тусгай зөвшөөрлийг	дахин олгоход 200 000
8	эрүүл мэндийн магадлан итгэмжлэл олгоход	250 000
9	биологийн идэвхт үйлчилгээтэй бүтээгдэхүүнийг импортлох, үйлдвэрлэх, ханган нийлүүлэх үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөл	100 000
10	өвчнийг оношлох, эмчлэх, өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх шинэ арга турших, нэвтрүүлэх зөвшөөрөл	20 000
11	ургамлын хорио цээрийн гэрчилгээ	тонн тутамд 25 000

12	импортын лиценз олгоход	12 500
13	экспортын лиценз олгоход	12 500
14	анагаах ухааны боловсрол олгох тусгай зөвшөөрөл бүхий сургууль төгссөн их эмчид хоёр жилийн хугацаатай мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл	10 000
15	мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрлийн шалгалт өгч тэнцсэн эм зүйч, эм найруулагч, хүний бага эмч, эх баригч, сувилагч болон дээр (14) заасан зөвшөөрлөөр хоёр жил ажилласан эмчид 5 жилийн хугацаатай мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл	5 000
16	анагаах ухааны болон эм зүй, сувилахуйн боловсрол эзэмшсэн, мэргэжлийн шалгалт өгч тэнцсэн гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнд эмчлэх, эм барих, сувилахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрлийг 5 хүртэл жилийн хугацаагаар	400 000

9/Барилга хот байгуулалтын чиглэлээр олгож буй зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	нууцын зэрэглэлтэй байр зүйн зураг, тоон мэдээллийг хэвлэх зөвшөөрөл	2 400 000
2	кадастрын зураглал хийх зөвшөөрөл олгоход	450 000
3	цамхаг, тулгуур, түшиц хана зэрэг 30 метрээс дээш өндөр, 60 метрээс дээш алгасалттай байгууламж, 16-гаас дээш давхар барилгын зураг төсөл боловсруулах, барилга угсралтын ажил гүйцэтгэх, тухайн барилга байгууламжид зөвшөөрөл	2 400 000
4	геодези, зураг зүйн үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөл	500 000
5	газрын кадастрын судалгаа хийх зөвшөөрөл	1 500 000
6	хүн амын нутагшил, суурьшлын хөгжлийн төсөл, бүс нутгийн хөгжлийн төсөв, хот, тосгоны хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө, үе шатны бусад зураг төслийг боловсруулах мэргэжлийн байгууллагын зөвшөөрөл	900 000

10/ Зам тээвэр аялал жуулчлалын чиглэлээр олгож буй зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	авто зам засварлах, арчлах зөвшөөрөл	300 000
2	аэродром, нисэх буудлын үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөл	752 000

Судалгааны эмхтгэл, IX боть

3	агаарын хөлгөөр нислэгийн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл	14 000 000
4	агаарын хөлгийн засвар, үйлчилгээ хийх зөвшөөрөл	4 580 000
5	иргэний нисэхийн багц дүрмээр аюулгүйн бүсийн нутаг дэвсгэрт барилга байгууламж барих, мал, гэрийн тэжээвэр ан амьтдыг байрлуулах зэрэг аливаа ажил, үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөл	2 400 000
6	нислэгт тэнцэх чадварын гэрчилгээ олгоход ашиглалтын хугацааны жил тутамд	200 000
7	захиалгат нислэг үйлдэх зөвшөөрөл олгоход хураах тэмдэгтийн хураамжийг агаарын хөлгийн жингээс хамааруулж, нислэг үйлдэх тухай бүрт	хүнд жингийн хөлөг онгоцонд 2 000 000 төгрөг, дунд жингийн хөлөг онгоцонд 1 000 000 төгрөг, нисдэг тэрэг /хөнгөн/-т 500 000 төгрөг;
8	Монгол Улсын болон гадаад улсын агаарын хөлөгт олон улсын тогтмол нислэг үйлдэх зөвшөөрөл	200 000

11/ Мэдээлэл харилцаа холбоо технологийн чиглэлээр олгож буй зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	дотоод холбооны сүлжээний суурилуулалт, засварын үйлчилгээ эрхлэхэд	800 000
2	холбооны кабель шугамын суурилуулалт, засвар, угсралтын ажил үйлчилгээ эрхлэхэд	900 000
3	барилгын дотор холбооны монтаж, угсралтын үйлчилгээ эрхлэхэд	1 100 000
4	цамхаг, түүн дээрх холбооны тоног төхөөрөмж угсрах суурилуулах үйлчилгээ эрхлэхэд	1 500 000
5	Мэдээлэл, лавлагааны зориулалттай тусгай дугаарын менежментийн үйлчилгээ эрхлэхэд	850 000
6	Дотоодын хэрэглээний сүлжээгээр нийтийн үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөл олгоход	550 000

7	Тусгай зөвшөөрлийн хугацаа болон нэгдсэн бүртгэл сунгахад жил тутамд	500 000
---	--	---------

12/ Цацраг идэвхт ашигт малтмал цөмийн энергийн чиглэлээр олгож буй зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	цөмийн төхөөрөмж ашиглах тусгай зөвшөөрөл олгоход	15 000 000

13/ Аймаг нийслэл сум дүүрэг дэх төрийн захиргааны байгууллага, Засаг даргаасолгож буй зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	улсын хэмжээний үйлчилгээтэй болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай эрүүл мэндийн байгууллагаас бусад эрүүл мэндийн байгууллага байгуулах зөвшөөрлийг аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	1 000 000
2	ерөнхий боловсролын сургууль, цэцэрлэг байгуулах зөвшөөрлийг аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Улаанбаатар хотод 250 000 төгрөг, аймагт 150 000 төгрөг
3	ус хэрэглэгчид газрын доорх ус ашиглалтын цооног өрөмдөх зөвшөөрөл	240 000
4	ус ашиглагчтай гэрээ байгуулж, 100 шоо метрээс доош ус ашиглуулах гэрчилгээ олгоход гэрээний жил тутамд	80 000 төгрөг, гэрээг сунгахад 50 000
5	усны барилга байгууламж гэрээгээр эзэмших, ашиглах эрх олгох, эрх сунгахад	100 000
6	иргэн, хуулийн этгээдэд ан амьтныг эзэмших зөвшөөрөл	120 000
7	нэн ховор, ховор амьтныг судалгаа, шинжилгээ, соёл, урлаг, гоо зүйн зориулалтаар /ажиглаж судлах, тэмдэг тавих, зурах, зураг авах зэрэг хэлбэрээр/ амьтныг ашиглахдаа түүнийг гэмтээлгүйгээр амьдрах орчныг нь алдагдуулалгүйгээр ашиглах зөвшөөрөл	100 000
8	хөрс бүрдүүлэх, байгалийг ариутгах, ургамалд тоос хүртээх зэрэгт амьтны амьдралын үйл ажиллагааны хэрэгтэй чанарыг ашиглахдаа амьтанд гэмтэл учруулахгүйгээр гүйцэтгэх ба ийм хэлбэрээр амьтныг ашиглах зөвшөөрлийг	20 000
9	ан амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг худалдах иргэн, хуулийн этгээдэд суман дахь байгаль орчны улсын байцаагч гарал үүслийн гэрчилгээ	50 000

10	үйлдвэрлэлийн зориулалтаар агнуурын ан амьтан агнах, барих гэрээ байгуулахад	1 000 000
11	мал бүхий иргэн, хуулийн этгээдээс төв суурин газарт борлуулах зорилгоор оруулж байгаа олон тооны мал, мах бэлтгэхэд гарал үүслийн гэрчилгээ олгоход	малын толгой тутмаас 50
12	иргэн, хуулийн этгээдэд ховор ургамлыг ахуйн болон судалгаа, шинжилгээний зориулалтаар ашиглах зөвшөөрөл	кг тутамд 20 000
13	иргэн, хуулийн этгээдэд элбэг ургамлыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах зөвшөөрөл	1 000
14	элбэг ургамлыг гадаадын иргэн, хуулийн этгээд түүж бэлтгэхэд	килограмм тутмаас 10 000
15	иргэн, хуулийн этгээдэд ойн дагалт нөөцийг ашиглах эрхийн бичиг олгоход	ашиглахаар тооцсон хэмжээний килограмм тутамд 50 төгрөг;
16	мал эмнэлэг, үржлийн ажил, үйлчилгээг хувиараа эрхлэх, малын үр, үр хөврөл, мал эмнэлгийн зориулалттай эм бэлдмэл үйлдвэрлэх үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрлийг хоёр буюу түүнээс дээш сум, дүүргийн нутагт явуулахад зохих байгууллагын дүгнэлтийг үндэслэн аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Улаанбаатар хотод хуулийн этгээдэд 500 000 төгрөг, иргэнд 250 000 төгрөг, аймагт хуулийн этгээдэд 400 000 төгрөг, иргэнд 200 000 төгрөг;
17	мал эмнэлэг, үржлийн ажил, үйлчилгээг хувиараа эрхлэх, малын үр, үр хөврөл, мал эмнэлгийн зориулалттай эм бэлдмэл үйлдвэрлэх үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрлийг сум, дүүргийн нутагт явуулахад зохих байгууллагын дүгнэлтийг үндэслэн сум, дүүргийн Засаг дарга	200 000
18	мал, түүний үржлийн чанар, ашиг шим, эрүүл мэнд болон малын гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнд үзлэг, шинжилгээ хийж гарал үүсэл, чанарыг тодорхойлон гэрчилгээ	5 000
19	рашаан ашиглах, савлах зөвшөөрөл олгоход	320 000

* * *

15/ Шинэ бүтээл зохиогчийн эрхийн чиглэлээр олгох зөвшөөрөл

№	Зөвшөөрлийн нэр	Хураамжийн хэмжээ Төгрөгөөр
1	зохиогчийн эрхэд хамаарах бүтээлийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчөөр ажиллах зөвшөөрөл	345 000

2	тодорхой бүтээлийн зохиогчийн эрхийг өөрийн болон гадаад оронд төлөөлөн хамгаалах зөвшөөрөл	150 000
3	нийтийн эзэмшлийн барилга, байгууламж, зам, гудамж, талбайд самбар, гэрэл дохио, гэрэлтүүлэг болон хөдөлгөөнгүй бусад хэрэгслийн тусламжтайгаар зар сурталчилгаа байрлуулах зөвшөөрөл	100 000

* * *

Ашигласан материал, эх сурвалж:

- Татварын тогтолцоо Б.Ганхүлэг /I-II дэвтэр/УБ 2002 он
- Санхүүгийн эрх зүй С.Төмөр УБ 2002 он
- Монгол Улсын Татварын эрх зүй УБ 2009 он <http://www.cnlyjd.com/tax/shuiwudawen/yinhuaahui/200911/5509412.html>
- http://www.law-lib.com/law/law_view.asp?id=5175
- <http://www.chinaacc.com/new/63/67/102/1991/1/ad8109010111119911360.htm>
- http://www.gov.cn/banshi/2005-08/19/content_24836.htm
- http://statutes.agc.gov.sg/non_version/cgi-bin/cgi_retrieve.pl?actno=REVED-312
- <http://baike.baidu.com/view/2459574.html?fromTaglist>
- <http://www.hqswj.gov.cn/info/Print.asp?ArticleID=183>
- http://www.law-lib.com/law/law_view.asp?id=79264
- <http://www.gz.gov.cn/publicfiles/business/htmlfiles/gzgov/zcfgk/201009/612352.html>
- <http://www.zhuze668.com/article/NZ/info-1127.html>
- <http://yasw.0835.com/info/ShowArticle.asp?ArticleID=800>
- http://www.paat.com.cn/tips2011/tips_11041201.html
- <http://www.aucklandcity.govt.nz/council/services/liquor/offlicence.asp>
- <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1989/0063/latest/DLM165116.html>

(Footnotes)

1. <http://baike.esnai.com/view.aspx?w=%D3%A1%BB%A8%CB%B0>
2. <http://www.iras.gov.sg/irasHome/page01.aspx?id=724>
3. <http://www.hmrc.gov.uk/so/manual.pdf> <http://www.stampdutyrates.co.uk/>
4. <http://www.moneybuddy.com.au/home-loans/guide-stamp-duty.html>
5. http://www.jpof.com.ar/esp/publicaciones/pdfs/publicaciones_02.pdf
6. http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Tax/Intl%20Tax%20and%20Business%20Guides/2011/dtt_tax_guide_2011_Argentina.pdf
7. <http://www.realestatezing.com/india/stamp-duty-india.html>
8. <http://www.revenue.ie/>
9. 2010 онд батлагдсан “Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай” хуулиар тогтоосон хураамжийн хэмжээ
10. Амьтны аймгийн тухай хууль Төрийн мэдээлэл эмхтгэлийн 2000 оны 19 дугаарт нийтлэгдсэн.

